

EĞİTİMDE HAKLARIMIZ VAR!

Biz...

Her çocuğun eğitim hakkının tüm boyutlarıyla yaşama geçtiği bir Türkiye vizyonuyla bir araya gelmiş, eğitim, insan hakları ve çocuk hakları alanlarında çalışan akademisyenler, eğitimciler, hukukçular ve sivil toplum kuruluşu temsilcileriyiz. Kasım 2007'den bu yana ERG kolaylaştırıcılığında yürütülen Eğitimde Haklar çalışmalarına çeşitli aşamalarında katkıda bulduk.

Eğitim hakkıyla ilgili ulusal mevzuatı, uluslararası insan hakları belgelerinde eğitim hakkının kapsamı ve gerekleri ile Türkiye'nin onayladığı uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülükleri ışığında değerlendirdik. Eğitim hakkının her bireyin yaşamı boyunca sahip olduğu bir hak olduğunu benimsemekle birlikte, öncelikle temel eğitimin en önemli bileşeni olan örgün ilköğretime odaklandık. Bu dosyada yer alan önerileri, değerlendirme raporlarında yer alan ve uluslararası insan hakları mevzuatı ile ulusal mevzuat arasındaki uyum farkını gidermek üzere geliştirilen önerileri tartışarak ve önceliklendirerek belirledik.

Bu dosyada mevzuata ilişkin önerilerimizi sunarak, eğitim hakkı ile ilgili yasal çerçevenin güçlendirilmesine katkıda bulunmayı amaçlıyoruz.

İlkelerimiz...

Çocuk ya da yetişkin tüm insanlar, devletin, sınırları içinde yaşayan farklı özellik ve konumlara sahip bireylere eşit mesafede durduğu, herkese topluma eşit katılım olanağı tanıdığı, farklılıklara saygı duymayı, bireylerin kendi düşüncelerini geliştirmesini ve ifade etmesini teşvik ettiği bir toplumda yaşasın istiyoruz. Bunun, devletin eğitimi temel bir insan hakkı olarak tanıyıp bu hakkın gereklerini yerine getirmesiyle mümkün olabileceğine inanıyoruz.

İnsanların diğer haklarını gerçekleştirebilmelerinin önkoşulu olan eğitim hakkının, bir eğitim kurumuna kayıt olmaya indirgenemeyeceğini ve bu hakkın bir ülkede ne ölçüde gerçekleştiğinin sadece zorunlu eğitime erişim oranları üzerinden ölçülemeyeceğini anımsatıyoruz. Eğitim hakkının tüm boyutlarıyla yaşama geçirilmesi için çocukların sahip oldukları evrensel, bölünmez ve devredilemez hak ve özgürlüklerin eğitim süreçlerinin her anında ve eğitim ortamlarının her köşesinde gerçekleşmesinin şart olduğunu vurguluyoruz.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme gibi Türkiye'nin de tarafı olduğu, eğitim hakkını ele alan başlıca insan hakları belgelerinin tamamı, eğitimde hak ve özgürlüklerin bu çoğulluğunu gözetiyor ve eğitimin içeriğine ilişkin ortak bazı amaçlar benimsiyor. Bu bağlamda eğitimin şu amaçlara hizmet etmesi gerektiğine inanıyoruz: Çocuğun, kişiliğini ve yeteneklerini mümkün olan en üst düzeyde geliştirmesi; insan haklarına ve temel özgürlüklere, ailesinin ve kendi kültürel kimliğinin yanı sıra farklı uygarlıklar ile doğal çevreye saygısının geliştirilmesi ve çocuğun, özgür bir toplumda yaşantıyı sorumlulukla ve anlayış, barış, eşitlik ve tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla üstlenecek biçimde geleceğe hazırlanması.

Eğitim hakkı gerçekleştirilirken, ayrımcılık gözetilmemesinin, başta devlet olmak üzere tüm görev sahiplerinin hesap verebilir kılınmasının ve hak sahiplerinin kendi haklarına ilişkin süreçlere yön veren etkin yurttaşlar haline gelmelerinin önündeki engellerin kaldırılmasının dikkate alınması gereken başlıca unsurlar olduğunu anımsatıyoruz.

Kaygılarımız...

Türkiye'nin, eğitim hakkını ele alan birçok uluslararası sözleşmeyi onaylayarak eğitim hakkını yaşama geçirecek yükümlülükler üstlenmesini çok olumlu bir adım olarak kabul ediyoruz. Ancak çocukların deneyimleri, söz konusu sözleşmelerin ulusal mevzuata gerektiği gibi yansıtılmasının, uygulamaların da mevzuat ile uyumunun sağlanmasının henüz tamamlanmadığını gösteriyor.

Anayasa'nın 90. maddesi, usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası antlaşmaların kanun hükmünde olduğunu öngörüyor. Bu, Türkiye'nin eğitim hakkına ilişkin aşağıda belirtilen yükümlülükleri benimsediğini ve mevzuattan planlamaya, bütçeden uygulamaya her aşamada bu doğrultuda hareket etmeyi taahhüt ettiğini gösteriyor:

- ✦ Eğitim hakkından yararlanmayı zorlaştıran ya da engelleyen uygulamalarda bulunmama;
- ✦ Üçüncü bir tarafın eğitim hakkından yararlanmayı zorlaştırması veya engellemesinin önüne geçme;
- ✦ Birey ve toplulukların eğitim hakkından yararlanmalarını sağlayacak olumlu tedbirler alma;
- ✦ Eğitimle ve eğitimde insan hakları kültürünü yaygınlaştırma.

Uluslararası sözleşmelerin doğrudan uygulanabilir nitelik taşıyan hükümleri, 90. madde sayesinde iç hukukta doğrudan uygulanabilir; bazı hükümler ise taraf devletlerce bazı yasal, idari vb. önlemlerin alınması ile hayata geçirilebilir niteliktedir. Ek olarak, her ne kadar 90. madde, temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmalar ile kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi halinde, uluslararası antlaşmaların öncelikli olarak uygulanacağını belirtiyorsa da, ilgili yargı kararlarında uluslararası insan hakları belgelerine atıfların oldukça sınırlı olması, uluslararası antlaşma hükümlerinin ek mevzuat değişiklikleri yoluyla iç hukuka aktarılmasının gerekliliğine işaret ediyor.

Uyum değerlendirme çalışmaları, bir yandan çeşitli ekler ve değişikliklerle giderilebilecek sorunlara işaret ederken öbür yandan, bu dosyanın eklerinde ayrıntılandırıldığı üzere, mevzuatın genel yaklaşımının hak-temelli ve çocuk-merkezli olmadığını gösteriyor.

Resmi istatistikler Türkiye'de zorunlu eğitim çağındaki yüz binlerce çocuğun bir ilköğretim okuluna devam etmediğini, yani yasalarca zorunlu kılınmış ücretsiz eğitim hakkından yararlanmadığını ortaya koyuyor. İstatistikler aynı zamanda, ortaöğretim ve ileri kademeler ile okul öncesi eğitime erişimin çok daha sınırlı olduğunu gösteriyor. Yakın zamanda yapılan çalışmalara baktığımızda, zorunlu ilköğretime erişimin bile, engellilik, cinsiyet, bölgesel farklar, sosyo-ekonomik durum vb. temellerde eşitsizlikler sergilediğine tanıklık ediyoruz.

Türkiye'de çocuklara eğitim yoluyla kazandırılan bilgi, değer ve tutumların sonuçlarından kaygı duyuyoruz. Uluslararası karşılaştırmaları içeren çalışmalar, eğitimde başarı düzeyinin düşüklüğüne işaret ederken, toplumsal düzeyde tanık olduğumuz gerilimlerde, farklılıkların zenginlik yerine tehdit olarak algılanmasında ve her türlü şiddetin yaygınlığına ilişkin bulgularda, çocukların eğitim süreç ve ortamlarındaki deneyimlerinin izlerini buluyoruz.

Önerilerimiz...

Eğitimin, bu olumsuzluklara yol açmamanın ötesinde, bu olumsuzlukları gidermenin başlıca aracı olabileceğine inanıyoruz. Türkiye'de başta zorunlu eğitim çağındaki tüm çocuklar için olmak üzere, siyasal irade ve bürokrasinin, tüm organlarıyla, eğitim hakkına ilişkin yasal, idari, toplumsal ve eğitsel tüm yükümlülüklerini bir an önce gerçekleştirmesinin önemini vurguluyoruz.

Çalışmalar, bazen salt uygulamadan kaynaklandığını düşündüğümüz sorunların dahi belirli bir ölçüde mevzuattan kaynaklanabildiğini ve uygulamadan kaynaklansalar bile mevzuat değişikliği yoluyla giderilebileceğini gösteriyor. Eğitim hakkının, salt mevzuat değişiklikleriyle yaşama geçirilemeyeceğini, bu hedefin mevzuattan uygulamaya, kapsamlı bir süreci kapsadığını, başta çocuklar olmak üzere farklı paydaşların katılımıyla gerçekleştirilebileceğini biliyoruz. Mevzuatın ise bu sürecin olmazsa olmaz güvencesi ve ilk adımı olduğunu anımsatıyor, dosyada aşağıdaki başlıklara ilişkin önerilerimizi sunuyoruz.

Eğitim Hakkının, Kapsamlı Mevzuat ve Etkili Hak Arama Yollarıyla Güvence Altına Alınması için;

- ✦ Mevzuat hazırlama esasları, insan hakları odağını ön plana çıkarmalı;
- ✦ Yasal düzenlemeler, öncelikle hak sahipleri çocuklar ile anne-babaları ya da çocuğa bakma yükümlülüğüne sahip diğer kişiler için kaleme alınmalı; mevzuat hak sahiplerince kolaylıkla erişilebilir kılınmalı;
- ✦ Mevzuatta yer alan kavramlar tanımlanmalı;
- ✦ Çocuklar ve çocuktan birinci derecede sorumlu kişiler hak sahipleri olarak güçlendirilmeli;
- ✦ Eğitime erişim hakkı ve eğitim süreç ve ortamlarındaki hakların ihlali durumunda öngörülen yaptırımlar ağırlaştırılmalı;
- ✦ Eğitim hakkının ihlali durumunda başvurulacak hak arama yolları güçlendirilmelidir.

Eğitim Sisteminin Çocuk-Merkezli Hale Getirilmesi için;

- ✦ Eğitimin amaçları, uluslararası insan hakları sözleşmelerini yansıtacak biçimde, çocuğu merkeze koyarak Anayasa'da düzenlenmeli;
- ✦ Çocuk-merkezli yaklaşım, eğitimin temel ilkeleri arasında yer almalı;
- ✦ Çocuk-merkezli yaklaşımın temel taşı olan çocukların katılım hakkı sağlanmalı;
- ✦ Eğitim süreçlerine ek olarak okul yapıları da çocuğu merkeze alarak oluşturulmalıdır.

Her Çocuğun Eğitim Hakkından Eşit Olarak Yararlanabilmesi için;

- ✦ Diğer eğitim mevzuatına yol gösterici nitelikte olan Milli Eğitim Temel Kanunu'nda eşitlikle ilgili düzenlemeler güçlendirilmeli;
- ✦ Mevzuat, gerek eğitimin finansmanına ilişkin düzenlemeler gerek burslarla ilgili düzenlemeler yoluyla, eğitimin tüm çocuklar için ekonomik olarak erişilebilir olmasını sağlayacak biçimde güçlendirilmeli;
- ✦ Eşitliği engelleyici ve ayrımcı düzenlemeler eğitim mevzuatından ayıklanmalı;
- ✦ Eğitime erişimle ilgili veri toplama sistemleri, eğitimde eşitsizlikleri tüm boyutlarıyla ortaya çıkaracak biçimde değiştirilmelidir.

Okulda Çocuğun Sağlık Hakkını Gerçekleştirebilmesi için;

- ✦ Kapsamlı bir okul sağlığı politikası geliştirilmeli; ilgili politikalar ve mevzuat düzenlemeleri Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı ortaklığında belirlenmeli;
- ✦ Çocuk sağlığı sürekli izlenmeli; sağlık hakkına erişime süreklilik kazandırılmalı;
- ✦ Çevre sağlığı, sağlıklı beslenme ve madde bağımlılığı gibi konulara ilişkin düzenlemeler güçlendirilmeli;
- ✦ Sağlık eğitimleri, çocuklara sağlığın geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin davranışların kazandırılmasına ilişkin beceri eğitimleriyle desteklenmeli;
- ✦ Çocukların, bedenlerini tanıma, üreme ve cinsel sağlık bilgilerine ulaşma hakları yaşama geçirilmelidir.

Okulda Çocuğun İhmal, İstismar ve Şiddetten Korunması için;

- ✦ Okullarda şiddet, ihmal ve istismarı önlemek kamu için temel bir hedef olmalı, şiddetin önlenmesi için tanımlar ve görevler ayrıntılı ve açık bir biçimde düzenlenmeli;
- ✦ Okullarda çocuğa yönelik şiddet ve istismar sorununun gerçek boyutlarını ortaya koyabilmek ve bu doğrultuda çözümler geliştirebilmek için şiddet ve istismarın her türü ile ilgili bildirim yapma ve kayıt tutma zorunlu hale getirilmeli;
- ✦ Okullarda çocuklara karşı şiddet uygulayan, çocukları ihmal veya istismar eden görevlilere yönelik yaptırımlar daha etkili kılınmalıdır.

Ekteki belgelerde doğrudan ve ayrıntılı bir biçimde ele alınmamış olsalar dahi, din ve eğitim ile eğitimde anadil politikaları konularının eğitim hakkı kapsamında önemli bir yere sahip olduğuna ve devlet tarafından bu dosyadaki ilkeler ışığında değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekiyoruz.

Doğrudan ya da dolaylı olarak mevzuatta değişiklik öngören bu önerileri dikkatle değerlendireceğinizi umuyor, siyasal irade ve bürokrasinin eğitim hakkını yaşama geçirmek için atacağı adımları izlemeyi ve bu önerilerin hayata geçmesi için çalışmayı sürdüreceğimizi bildiriyoruz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milli Eğitim Bakanlığı ve diğer ilgili kurumların, bu öneriler doğrultusunda yapacakları her türlü çalışmaya sivil toplum kuruluşları ile başta çocuklar olmak üzere konuyla ilgili grupların etkin katılımını sağlamanın şart olduğuna inanıyor; böyle bir süreçte, Eğitimde Haklar çalışmalarına katılan kişi ve kurumlar olarak desteğimizi sunuyoruz.

Bu belgede yer alan öneriler ve bu önerilere kaynaklık eden bulgularla ilgili daha fazla bilgi için Eğitim Reformu Girişimi ile iletişime geçebilirsiniz.

Eğitim Reformu Girişimi, Bankalar Cad. No 2, Kat 5, 34420 Karaköy, İstanbul
T: +90 212 292 02 93, F: +90 212 292 02 95, isiktuzun@sabanciuniv.edu, www.erg.sabanciuniv.edu

Bu önerilere kaynaklık eden raporlar, Mart 2009'da yayımlanan "Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar: Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi" derlemesinde yer alıyor ve mevzuata ilişkin başka öneriler de sunmanın yanı sıra bazı politika ve uygulama önerilerine de yer veriyor.

Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi
Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu
Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
Eğitim Reformu Girişimi
Gündem: Çocuk! Derneği
Halk Sağlığı Uzmanları Derneği
Helsinki Yurttaşlar Derneği
İnsan Hakları Derneği
İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi
İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku
Uygulama ve Araştırma Merkezi
Tarih Vakfı
Toplum Gönüllüleri Vakfı
Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi
Uluslararası Çocuk Merkezi

Eğitimde Haklar Projesi, Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi tarafından Avrupa Birliği mali desteği ile yürütülmüştür. Bu yayında dile getirilen görüş ve düşünceler yazarlarına aittir ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

1 Eğitim Hakkıyla İlgili Mevzuata İlişkin Genel Öneriler

“Temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmadığı, hukukun evrensel kurallarına saygı gösterilmediği ve adaletli bir düzenin gerçekleşmediği bir ortamda hukuk devletinden söz edilemez.”

T.C. Anayasa Mahkemesi, 12 Kasım 1991 tarih ve E.1991/7, K.1991/43 sayılı karar

Evrensel hak ve özgürlüklerin gündelik yaşamda karşılıklarını bulması mevzuattan uygulamaya, farklı düzeylerde birçok adımın atılmasıyla mümkündür. Türkiye, eğitim hakkını ele alan birçok uluslararası sözleşmeyi onaylamış, böylece ülkedeki her çocuğun bu hakkı tüm yönleriyle gerçekleştirebilmesine dönük yükümlülükler üstlenerek olumlu adımlar atmıştır.

Ancak uluslararası sözleşmelerin onaylanması, hak ve özgürlüklerin gerçekleşmesi için tek başına yeterli değildir. Uluslararası belgelerde tanımlanan hak ve özgürlükler, ulusal mevzuat belgelerinde etkin bir biçimde güvence altına alınmalıdır. Bir hakkın mevzuat yoluyla güvence altına alınması, uluslararası sözleşmeler ile uyumlu bir tanım ve kapsama işaret etmekte kalmaz, aynı zamanda söz konusu hakkın gerçekleşmemesi durumunda hak sahiplerine yeterli hak arama yolları sunulması anlamına gelir.

Eğitimde Haklar çalışmalarında, eğitim hakkıyla ilgili ulusal mevzuatta şu noktalarda eksiklikler ile karşılaşıldı:

Mevzuatın,

- Uluslararası sözleşmelerde tanımlanan hakların tamamını uygun bir kapsamda içermesi,
- Eğitim süreç ve ortamlarındaki hakların gerçekleşmesini kolaylaştırması,
- Hakların gerçekleşmediği durumlarda etkili ve uygun çözümlere yer vermesi.

Bu belgede sunulan öneriler, ulusal mevzuatın eğitimde hakların gerçekleştirilmesini kolaylaştıracak biçimde geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlıyor.

Bu belgede evrensel hak ve özgürlükler ile Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde dünyadaki çoğu devlet tarafından kabul edilen uluslararası sözleşmelerde yer alan ve her insanın salt insan olması nedeniyle sahip olduğu ve hak ve özgürlükler kastediliyor.

Eğitim hakkı ise, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme başta olmak üzere uluslararası insan hakları mevzuatı ile de uyumlu bir biçimde, sadece eğitime erişim hakkını değil, aynı zamanda eğitim süreç ve ortamlarındaki hakları, yani eğitimde hakları kapsıyor.

Ulusal mevzuat ile, Anayasa, yasalar, yönetmelikler, genelgeler ve yargı kararları kastedilirken, uluslararası mevzuat, uluslararası sözleşmelere ek olarak, sözleşmelerin devletlerce uygulanmasını denetlemekten sorumlu komitelerin genel yorumları ve ülke raporları ile uluslararası yargı kararlarını içeriyor.

Eğitim hakkı bağlamında hak sahipleri, öncelikle çocuklar ile çocukların bakımıyla yükümlü ebeveyn, veli, vasi gibi bireylerdir.

KAPSAM VE DAYANAK

Bu belge, Eğitimde Haklar çalışmalarında yapılan mevzuat değerlendirmesinde, yazarların sadece belirli bir konuya değil, genel olarak mevzuatın yaklaşımına ilişkin yaptığı saptamalara dayanıyor. Ancak, sorunlar mevzuatın geneline ilişkin olduğundan, bazı öneriler, belirli bir düzenlemeye atıfta bulunmaksızın, genel ilkeler olarak yer alıyor. Ek olarak, diğer

belgelerden farklı olarak burada mevzuatın güçlendirilmesi sürecine eşlik etmesi gereken bazı uygulama önerilerine de değiniliyor.

Uluslararası sözleşmelerde, ulusal mevzuatın bu sözleşmelerle uyumlu hale getirilmesi ve insan haklarının gerçekleşmesini kolaylaştırma, devletlerin bir yükümlülüğü olarak yer alır. Örneğin, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 4. maddesine göre, “taraf devletler, tanınan hakların fiilen yaşama geçmesi için gerekli bütün yasal, idari ve diğer önlemleri alacaklardır”. Sözleşmenin uygulanmasını denetleyen Çocuk Hakları Komitesi de “bütün iç hukukun ve ilgili idari kılavuzların sözleşme ile tam uyum sağlamak üzere kapsamlı biçimde gözden geçirilmesinin bir yükümlülük olduğunu” belirtir. Komiteye göre “gözden geçirme işlemi bir seferlik değil sürekli bir çalışma olmalı, mevcut mevzuatın yanı sıra önerilen yasalar da değiştirilmelidir”.

Bir hakkın mevzuat yoluyla güvence altına alınması, sadece hakkın tanımlanmasıyla gerçekleşemez. Hakkın ihlali durumunda yaptırımlar ve hak arama yolları öngörülmemişse, ilgili düzenlemenin etkisi tartışmalıdır.

SAPTAMA, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Mevzuat hazırlama esasları insan hakları odağını ön plana çıkarmalıdır.

Türkiye’de ulusal mevzuatın eğitim süreç ve ortamlarındaki hakları tanımlayan uluslararası sözleşmelerle uyumunu inceleyen, kamu tarafından yapılan ve sonuçları açıklanan kapsamlı ve ayrıntılı bir çalışma yoktur. Ayrıca, mevzuatın düzenli ve sistematik olarak gözden geçirildiğine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, mevzuatta ilgili uluslararası sözleşmeleri ihlal edebilecek hükümlerle karşılaşılabileceği şaşırtıcı değildir. Aynı zamanda, gelecekte hazırlanacak düzenlemelerin de evrensel hak ve özgürlüklerle uyumlu olacağı güvence altında değildir.

Milli Eğitim Bakanlığı Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’in, mevzuat hazırlama ile ilgili ilkeleri düzenleyen 4. maddesine, eğitimde insan haklarının korunması ve gerçekleştirilmesiyle ilgili bir ifadenin eklenmesi, bu eksikliklerin giderilmesine dönük önemli bir adım olacaktır.

Mevzuat ve kavramlar, hak sahipleri için kolayca anlaşılabilir ve erişilebilir olmalıdır.

Tarama sonuçları Türkiye’de mevzuat düzenlemelerinin oldukça soyut bir şekilde ele alındığını teyit etmiş, düzenlemelerde yer alan kavramların yeterli ayrıntıyla tanımlanmadığını ortaya koymuştur. Çocuk ve anne-baba, veli, vasi vb. ilgili kişilerin uzun, karmaşık, tanımlara yer vermeyen ve zor anlaşılır bir dille yazılmış mevzuattan etkin bir biçimde yararlanmaları mümkün değildir. Bu durumda, idarenin haklara ilişkin sorumluluklarını yerine getirip getirmediği gerektiği gibi saptanamaz ve izlenemez; mevzuattaki soyutluk, idareye fazla geniş bir takdir alanı vererek hak sahipleri üzerindeki korumayı azaltır.

- Örneğin Türk Ceza Kanunu’nda şiddet ve istismarın açık bir biçimde tanımlanmamış olması, okullardaki şiddet olaylarının engellenmesini ve olası şiddet olaylarının engellenmesini zorlaştırır.

- Ulusal mevzuata göre ilköğretim ücretsizdir, ancak, özellikle okullara kayıt zamanında çeşitli sorunlar yaşanıyor. 2008 tarihli bir gazete haberine göre, kayıt dönemlerinde Milli Eğitim Bakanlığı'na yapılan başvurularda velilerin çoğu, kendilerinden istenen 50 TL ile 10.000 TL arasında değişen "kayıt parası"nın yasal olup olmadığını ve söz konusu parayı ödeyip ödememeleri gerektiğini soruyor. Velinin haklarını ve idarenin yetki ve sorumluluklarını tam olarak bilmemesinde, bu hak ve sorumlulukların kendisi için kolaylıkla erişilebilir kılınmamasının rolü büyüktür.

Milli Eğitim Bakanlığı, eğitim süreç ve ortamlarındaki hakları düzenleyen mevzuatı hak sahibi olan çocuklar ve yakın çevrelerindeki diğer hak ve sorumluluk sahipleri için kaleme almaktadır. Bu, mevzuatın dili ve yaklaşımındaki dengenin idareyi korumak yerine hak sahibi bireyi korumaktan yana ağır basması anlamına gelecektir.

Bu hakları düzenleyen mevcut ya da gelecek düzenlemelere eklenecek bir tanımlar bölümü hem mevzuat düzenlemeleri hem de uygulamalar düzeyinde tutarlılık sağlanmasının bir aracı olacaktır.

- Mevzuatın bu açıdan güçlendirilmesine dek geçecek sürede bu haktan yararlanacak kişilerin gözden çıkarılmaması, kısa dönemde, okula kayıt sürecinde her hak sahibini bilinçlendirecek ve farklı eğitim düzeylerine sahip çocuklar ve anne-babaların erişebileceği çeşitlilikte materyaller hazırlanması önem taşır.

Çocuklar ve çocuktan birinci derecede sorumlu kişiler hak sahipleri olarak güçlendirilmelidir.

Hak sahiplerinin eğitim hakkını kullanabilmeleri ve ihlallerle karşılaşmalarında haklarını savunabilmeleri, öncelikle haklarından yararlanma olanağını azaltan ya da eğitimde haklarının gerçekleşmesini engelleyen durumların farkında olup, kendi sorumlulukları ile devletin yükümlülüklerini bilmelerini gerektirir. Toplumun her kesiminde ve özellikle okullarda insan hakları eğitiminin yaygınlaştırılması bu açıdan eşsiz önemdedir.

Bu bağlamda mevzuat değişikliklerine aşağıdakilerin eşlik etmesinde yarar vardır:

- Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'nın 2007 Türkiye İnsan Hakları Raporu'nda da önerdiği gibi insan hakları konusunun hem tüm dersler içinde hem de ayrı bir ders olarak verilmesi,
- Milli Eğitim Bakanlığı'nın, yaygın eğitim çalışmalarında genel olarak insan hakları ve özel olarak eğitimde haklar konularını ele alması ve bu amaçla okul aile birlikleri ile il ve ilçe insan hakları kurullarıyla işbirliği yapması,
- Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin insan hakları eğitimi ve eğitimde haklar konularında donanımlarının ivedilikle geliştirilmesi.

Eğitime erişim hakkı ve eğitim süreç ve ortamlarındaki hakların ihlali durumunda öngörülen yaptırımlar artırılmalıdır.

Eğitim mevzuatındaki düzenlemelerin önemli bir bölümü yaptırıma bağlanmamıştır ya da mevcut yaptırımlar ihlali önleyecek ölçüde caydırıcı değildir.

- Örneğin, bir ilköğretim okulunda müdür olarak görev yapan ve öğrencilere şiddet uyguladığı yapılan soruşturma ile saptanan kişiye, idarecilik görevinden alınarak başka bir okula öğretmen olarak atanma cezası verilmiş ve bu ceza Danıştay'ın 2005 tarihli kararıyla hukuka uygun bulunmuştur. Bu kararlar, öğrencilerine şiddet uyguladığı sabit olan yönetici, öğretmenlik yapmaya devam edebilmiştir.

Eğitimde hak ihlallerin etkin bir biçimde önlenememesine dönük yaptırımların artırılmasına ilişkin öneri örnekleri ayrıntılı olarak "eğitimde eşitlik" ve "okullarda öğrenciye yönelik şiddeti önleme" konulu belgelerde yer alıyor.

Eğitime erişim hakkı ve eğitim süreç ve ortamlarındaki hakların ihlali durumunda kullanılacak hak arama yolları güçlendirilmelidir.

Bazı ihlal durumlarında mağdurların kullanabileceği herhangi bir hukuksal hak arama yolu öngörülmemiştir ya da mevcut hak arama yolu, hak sahipleri tarafından kullanılmayacak ölçüde uzun, karmaşık, zahmetli veya masraflıdır.

Eğitim hakkı konulu davaların sayıca azlığı ve sadece belirli birkaç konuya yoğunlaşması, hak sahiplerinin ihlalleri saptayamadığı ya da hak arama süreçlerini işletemediği anlamına gelebilir.

Türkiye'nin, uluslararası hak arama yolları açısından önemli açılımlar sağlayan Avrupa Sosyal Şartı'nın Toplu Şikayet Sistemi Öngören Ek Protokolü'nü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ayrımcılık yasağının kapsamını genişleten 12 No'lu Protokolü'nü, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi kapsamında bireysel başvuru hakkını düzenleyen Ek Protokol'ü ve BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme kapsamında bireysel başvuru hakkını düzenleyen Ek Protokol'ü onaylaması, eğitim hakkı bağlamında hak arama yollarının güçlendirilmesi için önemli bir adım olacaktır.

Devlet, çocuklar veya temsilcileri için, güvenilir, herkesçe bilinirliği sağlanmış, mağdurlarla ilgili bilgilerin gizli tutulduğu ve erişilebilir başvuru mekanizmaları oluşturmalıdır. Bu bağlamda Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından işletilen Alo 183'ün etkinliği, bilinirliği ve diğer ilgili birimlerle eşgüdümünün güçlendirilmesi gereksinimi vardır.

Adli süreçlerin hak ihlali yaşadığını öne süren bireylerin mağduriyetini artırmayacak biçimde düzenlenmesi olmazsa olmaz bir şarttır.

Eğitimde haklara ilişkin ihlallerle ilgili basitleştirilmiş ve hızlandırılmış alternatif adli süreçler sunulmalıdır. Bazı hak ihlallerinde çocuğun yüksek yararı için adli süreç yerine arabuluculuk temeline oturtulmuş alternatif süreçler geliştirilebilir. Bu bağlamda çocuk ombudsmanlığı da, çocukların eğitimdeki haklarının korunmasına ve bu konuda hak arama yollarının güçlendirilmesine katkıda bulunabilecek bir seçenektir.

MEVZUATA İLİŞKİN ÖNERİLERİN ÖZETİ

Ulusal mevzuatın eğitimde hakların gerçekleştirilmesini kolaylaştıracak biçimde geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlayan önerilerin bir özeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın atması önerilen adımlar ayrı ayrı belirtilerek, aşağıda yer alıyor.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin,

- Eğitimde hakların ihlali durumunda başvurulacak etkili hak arama yolları oluşturması ve hak arama süreçlerinde çocuk ve anne-babasına destek olacak etkili bir mekanizma kurması;
- Avrupa Sosyal Şartı'nın Toplu Şikayet Sistemi Öngören Ek Protokolü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ayrımcılık yasağının kapsamını genişleten 12 No'lu Protokolü, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi kapsamında bireysel başvuru hakkını düzenleyen Ek Protokol ve BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme kapsamında bireysel başvuru hakkını düzenleyen Ek Protokol'ü onaylaması.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın,

- Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te mevzuat hazırlama ile ilgili ilkeleri düzenleyen 4. maddeye, eğitimde insan haklarının korunması ve gerçekleştirilmesiyle ilgili bir ifade eklemesi;
- Eğitimde hakları düzenleyen kanun ve yönetmeliklerde kavramların tanımlandığı bir bölüme yer vermesi;
- Eğitimde hakları düzenleyen mevcut mevzuatı hak sahipleri başta olmak üzere tüm kesimlerce kolaylıkla erişilebilir kılması;
- Toplumun her kesiminde ve özellikle okullarda insan hakları eğitimini yaygınlaştırması ve ilgili mevzuat değişikliklerini yapması.

2 Çocuk-Merkezli Eğitim için Mevzuata İlişkin Öneriler

“Çocuk hakları, çocukların daha iyi yaşaması, fırsat eşitliği, düşüncelerini özgürce ifade etmesi için var. Herkesin aynı şekilde yaşaması ve yararlanması için var. Bir toplumda herkesin eşit şekilde yaşaması için var. Toplum içine girdiğimizde 'sen küçüksün, sen sus' derler ama bizim düşünce özgürlüğümüz var.” (E., yaş 14).

“Okulda disiplin yönetmeliği var. Ama oluşturulurken çocukların fikri hiç sorulmuyor.” (E., yaş 16).

“Ailemiz bize hiç oynamayacaksın, hep ders çalışacaksın diyor. Bir şeyi okuyarak değil, oyun oynayarak çevremizi öğrenmeliyiz.” (K., yaş 11).

“Düşüncelerimizi açığa çıkaramıyoruz, içimizde kalıyor. Bazı olaylara katılamıyoruz. Bizim de düşüncelerimiz önemli, biz de katılmalıyız.” (K., yaş 11).

Bizce Haklar! 2008 Türkiye Çocuk Hakları Raporu

Her çocuğun sahip olduğu evrensel hak ve özgürlüklerin eğitim süreçlerinin her anında ve eğitim ortamlarının her köşesinde gerçekleşmesi şarttır. Bu, her çocuğun farklı ve özel olduğunun, farklı biçimde, zamanda ve hızda geliştiğinin ve kendisini, kendine özgü bir şekilde ortaya koyduğunun kabul edilmesini, dolayısıyla çocukların bireysel özelliklerinin dikkate alınmasını gerektirir. Buna paralel olarak, çocuğun kendini ilgilendiren süreçlerin yapılandırılmasından işleyişine ve de sonlanmasına kadar, bütün süreçlere etkin katılımı temel ilkedir.

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme gibi Türkiye'nin de tarafı olduğu, eğitim hakkını ele alan başlıca insan hakları sözleşmeleri, yukarıdaki ilkeler ışığında, eğitimin içeriğine ilişkin bazı ortak amaçlar benimsemiştir. Türkiye de onayladığı uluslararası sözleşmeler yoluyla bu ilkeleri ve amaçları gerçekleştirme yükümlülüğüne sahiptir.

Eğitimde Haklar çalışmalarında, eğitimle ilgili ulusal mevzuat ve uluslararası insan hakları mevzuatı arasında yapılan karşılaştırma sonucunda, mevzuatın, eğitim süreç ve ortamlarını, gerek sunulan eğitimin amacı ve yöntemi, gerek fiziksel koşullar açısından çocuk-merkezli kılmak ve çocuğun katılım hakkını gerçekleştirmek için yetersiz olduğu saptandı.

Bu belgede ulusal mevzuatın güçlendirilmesi için sunulan öneriler, eğitim sisteminin amaçları ve bileşenleri kurgulanırken odağa “birey” olarak çocukların alınmasına ve her çocuğun farklılıklarının ve bunlardan doğan gereksinimlerinin eğitim süreç ve ortamları tasarlanırken öncelikli olarak dikkate alınmasına katkıda bulunmayı amaçlıyor.

Çocuk odaklı eğitim ortamı, tüm çocukların farklılıklarını, özelliklerini ve gereksinimlerini dikkate alan, çocukların yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren, “öğrenme”yi öğreten, çocukların bundan keyif almalarını sağlayan ve dolayısıyla çocukların üretken ve evrensel değerleri benimsemiş bireyler olmalarını destekleyen ortamdır.

Katılım, kamu yaşamının bir parçası olarak, bireylerin karar alma süreçlerinde ve etkinliklerde yer alması, bu süreçlerde etkili olması, karar mekanizmalarına, uygulama ve değerlendirme süreçlerine etkin müdahalelerde bulunmasıdır. Çocuk haklarının temel ilkelerinden olan **çocuk katılımı**, çocukların, kendilerini ilgilendiren herhangi bir konuda görüşlerini serbestçe ifade etme, görüşlerinin dikkate alınmasını isteme ve ilgili süreçlere katılma haklarına saygı gösterilmesi, bu hakların korunması ve geliştirilmesidir. Hem diğer çocuk haklarına eşlik eden bir ilke hem de kendi başına bir hak olan **çocuk katılımı**, çocukların eğitimleri üzerinde fikir ve söz sahibi olabilmelerinin önkoşuludur.

KAPSAM VE DAYANAK

Çocukların eğitim süreç ve ortamlarındaki haklarına ilişkin mevzuat değerlendirmesinin ele aldığı konulardan, “eğitimin amacı, yöntemi ve içeriği” ve “okul yapıları”, çocuk-merkezli eğitim bağlamında büyük önem taşır. Ulusal mevzuatı uluslararası insan hakları belgeleri ışığında değerlendiren bu çalışmanın, bir çocuğun eğitim hakkının tüm yönlerini (okul dışı eğitim, yaşayarak öğrenme vb.) ele almadığı, çocuk-merkezli eğitimi tek başına bir bütün olarak değil, farklı konular ile bağlantılı olarak incelediği göz önünde tutulmalıdır.

Saptama ve önerilerin temel dayanağı, Türkiye'nin ilgili uluslararası sözleşmeleri onaylayarak gerçekleştirmeyi taahhüt ettiği, eğitim konusunda çocukların haklarına saygı gösterme, koruma ve geliştirme yükümlülükleridir. Bu kapsamda, uluslararası mevzuatta esas alınan yaklaşım, çocuk-merkezli yaklaşımdır. Çocuk-merkezli eğitim konusunda, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 13 ve BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin geneli kilit öneme sahiptir. Her iki sözleşme de çocukların onurlu, eşit ve özgür bireyler olmaları konusunda gözetilmesi gereken unsurların altını çizer.

Daha somut olarak, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin eğitimin amaçları konulu genel yorumu, Madde 29'un önemine şöyle değinir: “Madde 29(1), Madde 28'de tanınan çocuğun eğitim hakkına çocuğun haklarını ve doğuştan gelen saygınlığını yansıtan nitel bir boyut daha katmanın ötesinde, aynı zamanda eğitimin çocuk merkezli, çocuk dostu ve güçlendirici olması gerektiğinde ısrar etmekte, eğitim süreçlerinin burada belirtilen ilkelerle uyumlu olması zorunluluğuna işaret etmektedir”.

Sözleşmedeki çocuğun yüksek yararı gözetilerek hareket etme vurgusu ile tutarlılık taşıyan bu maddeye göre eğitimin temel amacı, birey olarak çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin ve becerilerinin geliştirilmesidir. Bu arada her çocuğun kendine özgü özelliklere, ilgi alanlarına, becerilere ve öğrenme gereksinimlerine sahip olduğunun kabul edilmesi gerekir. Madde 29, eğitim yöntemlerinin de çocukların farklılaşan gereksinimlerine göre çeşitlilik göstermesi gerektiğini belirterek, çocuk-merkezli yaklaşımın en temel ilkesini vurgular.

Sözleşmenin devletlerce uygulanmasını denetleyen Çocuk Hakları Komitesi, hedeflenen eğitim biçimini ve okul ortamını şöyle tanımlar: “Eğitim, çocuk dostu, esinlendirici ve motive edici özellikler taşımalıdır. Okullarda insancıl ortamlar oluşturulmalı ve çocukların oluşum halindeki kapasitelerini uygun biçimde geliştirmelerine olanak tanınmalıdır (...) Okul ortamı da, ÇHS 29(1)(b) ve (d) paragraflarında yer verilen özgürlük ve anlayış, barış, hoşgörü, cinsiyet eşitliği, bütün halklar, etnik, ulusal ve dinsel gruplar ve kişilerle yerli halklar arasında dostluk ruhunu yansıtacak nitelikte olmalıdır”.

Çocuğun kendisini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve görüşlerinin dikkate alınmasını talep etme hakkı ise, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 12. maddesinde hem ayrı bir hak olarak ele alınır hem de diğer tüm çocuk haklarının yaşama geçirilmesinde ve devletlere verilen görevlerin yerine getirilmesinde göz önünde bulundurulacak temel ilkeler arasında yer alır.

SAPTAMA, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Eğitimin amaçları, uluslararası sözleşmeleri yansıtacak biçimde, çocuğu merkeze koyarak, Anayasa'da düzenlenmelidir.

Anayasa'nın 42. maddesinde eğitimin farklı boyutları ele alınmakla birlikte, eğitimin amaçlarına ilişkin herhangi bir ifade bulunmuyor. Oysa eğitimle ilgili diğer düzenlemelere yol gösterici olması için eğitimin amaçları, uluslararası sözleşmelerde ve birçok ülkenin anayasasında öncelikli olarak yer alıyor.

Odağına çocuğu koyan ve uluslararası sözleşmeleri temel alan bir amaçlar listesinin Anayasa Madde 42'de yer alması, eğitim sisteminin bütününde çocuk-merkezli yaklaşımın benimsenmesi için önemli bir adım olacaktır.

Bu bağlamda, Türkiye'nin Madde 29'a koyduğu çekinceyi yeniden değerlendirmesi de önemlidir. Türkiye sözleşmeyi, bu maddeyi -madde 17 ve 30 ile birlikte- Anayasa ve Lozan Antlaşması çerçevesinde yorumlama hakkını saklı tutarak onaylamıştır.

Çocuk-merkezli yaklaşım, eğitimin temel ilkeleri arasında yer almalıdır.

Eğitimin temel ilkeleri, Milli Eğitim Temel Kanunu'nda ele alınır. Ancak bu ilkelerde, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de geniş yer bulan çocuğun tam ve bütüncül gelişim hakkına doğrudan herhangi bir gönderme yoktur. Konuya en yakın duran "ferdin ve toplumun ihtiyaçları" ilkesi, milli eğitim hizmetinin Türk vatandaşlarının istek ve kabiliyetleri ile Türk toplumunun ihtiyaçlarına göre düzenleneceğini belirtir. İlkede bireysel ihtiyaçlar kapsamında, bireylerin salt istek ve kabiliyetlerinin ele alınması dikkat çekicidir. Bireyin, geldiği aile ve çevreden kaynaklanabilecek farklılıklardan doğan veya bilişsel, dilsel, sosyal ve motor gelişimi ile ilgili gereksinimlerine Kanun'da değinilmemiştir.

Milli Eğitim Temel Kanunu'nda, başta "Ferdin ve Toplumun İhtiyaçları" başlıklı maddede olmak üzere, ilgili maddelerde gerekli değişiklikler yapılarak, bireyin tam ve bütüncül gelişim hakkına özel vurgu yapılması ve bireyin gereksinimlerinin daha kapsamlı bir yaklaşımla ele alınması önemli bir eksikliğin giderilmesine katkıda bulunacaktır.

Eğitimde kullanılacak yöntemlere ilişkin uygun düzenlemelerin yapılması, tam ve bütüncül gelişim hakkını tamamlayıcı niteliktedir. Ancak eğitim yöntemleriyle ilgili düzenlemelerde bireysel gereksinimlerin vurgulanması, ağırlıklı olarak özel eğitimde karşımıza çıkar. Özel eğitim dışında ise bu yaklaşım eksiktir ve farklı dezavantaj türlerine sahip çocuklar göz ardı edilmiştir.

Milli Eğitim Temel Kanunu'na, eğitim yöntemlerinin, eşitlik ilkesi ile çocuğun tam ve bütüncül gelişim hakkı ve katılım hakkı temelinden hareket ederek belirlenmesi ve uygulanması gerektiğine ilişkin bir madde eklenmesi, bu alandaki iyi uygulamaları güvence altına alacak, yeni iyi uygulamaların yolunu her çocuk için açacaktır.

Eğitim sürecinde çocukların "edilgen" değil "etkin" katılımı sağlanmalıdır.

Ulusal mevzuatta çocuğun katılım hakkıyla ilgili doğrudan ve kapsamlı bir düzenleme yer almazken, öğrenci meclisleri/kurulları ve öğrenci kulüpleri ile ilgili var olan düzenlemeler bu hakkın uygulamaya yansımaları olarak sayılabilir. Çocuğun katılım hakkının öğrenme süreçlerinin bütünü ile sınıf içinde ve dışındaki tüm süreçlerle ilgili olduğu düşünüldüğünde, var olan düzenlemelerin yetersiz olduğu görülür.

Eğitimde çocuğu merkeze alan bir yaklaşımın hareket noktası, çocukların kendilerini ilgilendiren tüm karar alma süreçlerine etkin katılımının sağlanmasıdır. Anlamli ve etkin bir katılım sürecinde, çocuğun kendisini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve görüşlerinin dikkate alınmasını talep etme hakkı önündeki engellerin kaldırılması gerekir.

Çocukların eğitim sistemi içindeki katılım hakkını düzenleyecek çerçeve bir yönetmeliğin oluşturulması ve bu yönetmeliğin öğrenme süreçleri de dahil olmak üzere çocuğun katılım hakkının tüm boyutlarını kapsamaya önemlidir. Böyle bir yönetmeliğin hazırlanma süreci de çocukların katılım hakkını gerçekleştirecek şekilde kurgulanmalıdır.

Sadece eğitim süreçleri değil, eğitim yapıları da çocuğu merkeze alarak oluşturulmalıdır.

Türkiye'de ilköğretim kademesinde yaklaşık 34.000, ortaöğretim kademesinde ise yaklaşık 8.700 okul bulunuyor. Eğitim yapılarının tasarımı, bölge veya hizmet alacak nüfusa özel süreçlerden bağımsız olarak, Milli Eğitim Bakanlığı Yatırım ve Tesisler Daire Başkanlığı tarafından oluşturuluyor ve tip projeler olarak tüm ülke çapında kullanılıyor.

Tip proje geliştirme sürecinde düşük maliyetin öncelikli ölçüt olması, projelerin yerel gereksinimlere göre yeterince değişkenlik gösterememesi ve çocukların bireysel gereksinimlerinin, tam ve bütüncül gelişim ve katılım haklarının göz ardı edilmesi, bu projeleri çocuk-merkezli yaklaşım açısından sorunlu kılıyor.

Çocuğu merkeze alan bir eğitim anlayışı sadece eğitim süreçleri ile sınırlı değildir. Eğitim yapıları, tasarım özellikleriyle çocuğun yaşamını doğrudan etkiler ve eğitimin amaçlarının gerçekleşmesinde rol oynar. Bu nedenle, eğitim yapılarının tasarım ve yapım süreçlerinde de çocuğun merkeze alınması gerekir. Bu amaçla, çocuğun bireysel gereksinimlerine yanıt verilmesi ve gelişim ile katılım haklarının gerçekleştirilmesinin öncelikli ölçütler olarak kullanılması önemlidir.

Bu doğrultuda eğitim yapılarının, ilgili taraflarının katılımıyla, eğitimin amaçlarına, çocuğun bireysel gereksinimlerine ve gelişim ile katılım hakları başta olmak üzere tüm çocuk haklarına uygun bir yaklaşımla elde edilmesi için ulusal bir stratejiye gereksinim vardır. Böyle bir stratejiden hareketle, eğitim yapılarıyla ilgili yapılacak yeni mevzuat düzenlemeleri çocuk-merkezli eğitime doğru önemli bir adım olacaktır.

MEVZUATA İLİŞKİN ÖNERİLERİN ÖZETİ

Ulusal mevzuatın çocuk-merkezli bir eğitimi yaşama geçirmek üzere geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlayan önerilerin bir özeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın atması önerilen adımlar ayrı ayrı belirtilerek, aşağıda yer alıyor.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin,

- Anayasa Madde 42'ye eğitimin amaçlarıyla ilgili, odağına çocuğu koyan ve uluslararası sözleşmeleri temel alan bir fıkra eklemesi;
- Milli Eğitim Temel Kanunu'nda başta "Ferdin ve Toplumun İhtiyaçları" başlıklı madde olmak üzere ilgili maddelerde gerekli değişiklikleri yaparak, bireyin tam ve bütüncül gelişim hakkına özel vurgu yapması ve bireysel gereksinimlerin daha kapsamlı bir yaklaşımla ele alınmasını sağlaması;
- Milli Eğitim Temel Kanunu'na eğitim yöntemlerinin, eşitlik ilkesi ile çocuğun tam ve bütüncül gelişim hakkı ve katılım hakkı temelinden hareket ederek belirlenmesi ve uygulanması gerektiğine ilişkin bir madde eklemesi.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın,

- Çocukların eğitim sistemi içindeki katılım hakkını düzenleyecek çerçeve bir yönetmeliği çocukların etkin katılımıyla hazırlaması;
- Eğitim yapılarının çocuk-merkezli olarak tasarlanması ve yapılması için ulusal bir strateji oluşturması ve bu stratejiyi yaşama geçirecek mevzuat düzenlemelerini yapması.

3 Eğitimde Eşitliğin Sağlanması için Mevzuata İlişkin Öneriler

“Eğitim kurum ve programları, taraf devletin yargı alanında, ayrımcılık olmaksızın herkes için erişilebilir olmalıdır. Erişilebilirliğin birbiriyle kesişen üç boyutu bulunmaktadır: Ayrımcılık gözetmeme: Eğitim, ayrımcılık yaşama uygun biçimde kanunen ve fiilen herkes için, özellikle de en savunmasız gruplar için erişilebilir olmalıdır. Fiziksel erişilebilirlik: Eğitime fiziksel erişim güvenli olmalıdır. Ekonomik erişilebilirlik: Eğitim, herkes için maddi açıdan karşılanabilir olmalıdır.”

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 13

Devletlerin, her çocuğun eğitim süreç ve ortamlarındaki haklarını sağlamakla ilgili yükümlülüklerini yerine getirirken esas alması gereken ilke eşitliktir. Tüm çocuklar arasında eşitlik, ayrımcılığın yasaklanması ve fırsat eşitliğinin sağlanmasıyla yaşama geçebilir.

Türkiye'nin tarafı olduğu birçok Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi Sözleşmesi, eğitim hakkını güvence altına alır. Bu sözleşmeler, diğer haklar yanında, eğitim hakkına eşitlik temelinde erişim konusunda da düzenlemeler içerir. Ulusal hukukta da konuya ilişkin çeşitli hükümler bulunur.

Türkiye'nin uluslararası sözleşmeleri -özellikle eğitim hakkına ilişkin- kimi çekinceler ile birlikte kabul etmesi, Anayasa'nın 90. maddesinin uluslararası insan hakları düzenlemelerinin yaşama geçmesini tek başına sağlayamaması ve eğitim hakkı ile eğitimin yolunu açtığı diğer insan hakları açısından gözle görünür eşitsizlikler, ulusal mevzuatın eğitimde eşitliği sağlama yönünde geliştirilmesini gerektirir. Eğitimde Haklar çalışmalarında uluslararası insan hakları belgeleri ışığında yapılan mevzuat değerlendirmesi, Türkiye'deki her çocuğun eğitim ile ilgili haklardan eşit biçimde yararlanmasını sağlamak için ilgili mevzuatın güçlendirilmesi gerektiğini gösterdi.

Bu belgede mevzuata ilişkin sunulan öneriler, her çocuğun, ırkı, ulusal ya da toplumsal kökeni, dili, dini, cinsiyeti, cinsiyet kimliği, yaşı, engel durumu, mülkiyeti, siyasal ya da diğer görüşleri veya benzer nitelikteki diğer konuları ne olursa olsun, eğitime erişim hakkı ve eğitim süreç ve ortamlarındaki haklardan eşit biçimde ve en üst düzeyde yararlanmasına katkıda bulunmayı amaçlıyor.

Ayrımcılık, ırk, renk, ulusal ya da toplumsal köken, dil, din, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, engellilik, mülkiyet, doğum, siyasal ya da diğer görüşlere dayalı olarak veya benzer bir nedenle gerçekleştirilen ve bütün hak ve özgürlüklerin herkes tarafından kullanılmasını engelleyen veya sınırlandıran muameleler olarak tanımlanır.

Ayrıca, yukarıda belirtilen özellik ve konuları nedeniyle, bir kişi ya da gruba yönelik daha az yarar sağlayan ya da zarar veren muamelelerden doğan **doğrudan ayrımcılık** dışında, görünüşte tarafsız olmasına karşın, bir koşul, ölçüt ya da uygulamanın, meşru nesnel bir neden olmaksızın, yukarıda belirtilen özellik ve konular temelinde bir kişi ya da grup için dezavantaj doğurması olarak tanımlanabilecek **dolaylı ayrımcılık** da bu kapsamda değerlendirilir.

Fırsat eşitliği ise, ayrımcılığın yanında ya da dışında var olan veya sonucunda oluşan ve eğitim hakkından yararlanmayı engelleyen koşulları ortadan kaldırmaya işaret eder. Fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik tedbirler, ayrımcılık nedeniyle dezavantajlı konuma düşmüş kimselerin bu dezavantajlarının ortadan kaldırılmasına veya başka durumlar nedeniyle ortaya çıkan ve haktan yararlanmayı engelleyen veya zorlaştıran dezavantajların giderilmesine yöneliktir. **Eğitimde fırsat eşitliğinden** bahsedebilmek için, eğitim fiziksel olarak ve ekonomik yönden erişilebilir olmalıdır.

Olumlu eylem olarak da adlandırılacak **pozitif ayrımcılık**, geçmişteki ayrımcılığın etkilerini telafi etmek, var olan doğrudan ve dolaylı ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve eşitliği teşvik etmek amacıyla toplumun geneline yönelen anlayış değişikliği ve yöntemleri içerir.

KAPSAM VE DAYANAK

Anayasa ve Türkiye'nin onayladığı uluslararası sözleşmeler bağlamında, devlet herkesin eğitim hakkını kabul eder ve bu hakkın fırsat eşitliği temelinde aşamalı olarak gerçekleştirilmesi için bir dizi yükümlülük üstlenir.

Bu hak ve yükümlülüklerden hareketle, her çocuğun eğitime erişim ve eğitim süreçlerindeki haklardan eşit olarak yararlanmasını destekleyecek devlet politikaları dört grupta incelenebilir:

- Bazı çocukların eğitim hakkından yararlanmasını önleyen veya zorlaştıran doğrudan veya dolaylı uygulamaların kaldırılması;
- Bazı çocukların eğitim hakkından yararlanmasını engelleyen veya zorlaştıran üçüncü kişilerin muamelelerine karşı çocuğun etkili biçimde korunması, bu muamelelere yol açan ekonomik ve toplumsal koşullarla yeterli düzeyde mücadele edilmesi;
- Tüm çocukların eğitim hakkından eşit olarak yararlanmasını destekleyecek hizmetlerin geliştirilmesi ve bu hizmetlere erişimin sağlanması;
- Eğitim ortamının, araçlarının, yönteminin ve eğitimde başarıya ilişkin değerlendirmenin her çocuğun farklı gereksinimlerine uygun hale getirilmesi için, gerekli ve uygun değişiklik ve uyarlamaların yapılması.

Eğitime ilişkin mevzuattaki düzenlemelerin, eğitimde eşitliği artırıcı bu politikaları daha etkili olarak destekleyebilmesi için öneriler bölümünde belirtilen değişikliklere gereksinim vardır.

SAPTAMA, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Milli Eğitim Temel Kanunu'nda eşitlikle ilgili düzenlemeler güçlendirilmelidir.

Çeşitli hizmetlerin sunumunda ayrımcılığı yasaklayan düzenlemeler, Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmelerde yasaklanan ayrımcılık zeminlerinin tümünü kapsamıyor ve çoğu zaman düzenlemede anılanlarla sınırlı bir liste öngörüyor. Oysa uluslararası sözleşmeler, “ve benzeri nedenlerle” gibi ifadelerle, yasaklanmış ayrımcılık zeminleri bakımından açık uçlu bir liste öngörüyor.

Milli Eğitim Temel Kanunu, her çocuğun eğitim hakkını tüm yönleriyle yaşama geçirmek için etkili bir müdahale noktasıdır. Nitekim, kanunda belirtilen eğitimin temel ilkelerinin başında “genellik ve eşitlik” ile “fırsat ve imkân eşitliği” ilkeleri gelir. Aşağıdaki öneriler, bu ilkelerin eğitimde eşitliği sağlamak üzere, ayrımcılık yaşama ve fırsat eşitliğine daha iyi hizmet etmelerini hedefliyor.

“**Genellik ve eşitlik**” ilkesine göre “Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz”. İlke, aşağıdaki öneriler ışığında güçlendirilmelidir:

Bahsi geçen ayırım kategorilerinin, Anayasa'nın 10. maddesindeki tüm ayırım kategorilerini kapsayacak şekilde genişletilmesi ve bu kategorilerin sonuna “ve diğer herhangi bir durum” gibi bir ibare eklenmesi;

Aynı maddede, eğitimde ayrımcılığın yasak olduğunun açık bir ifadeyle yer alması ve ayrımcılık yaşının yönetmelikle düzenleneceğinin belirtilmesi;

İlkenin odağının, eğitime erişimdeki hakların yanı sıra eğitim süreçlerindeki hakları da kapsayacak şekilde genişletilmesi;

Aynı ilkenin devamına, “insan hakları ve demokrasiye dayalı bir toplumda ayrımcılığın her türüyle mücadele edilmesi gereğinden hareketle, eğitim ortamlarının farklı toplumdaki ayrımcı önyargıları ortadan kaldırmak için gereken önlemler Milli Eğitim Bakanlığı'nca alınır” ifadesinin eklenmesi.

“Fırsat ve imkân eşitliği” ilkesine göre “eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır”. İlke, aşağıdaki öneriler ışığında güçlendirilmelidir:

İlkenin, Anayasa'nın 10. maddesinde yer alan, devletin kadın-erkek eşitliğinin yaşama geçirilmesini sağlama yükümlülüğünü yansıtacak biçimde değiştirilmesi;

İlkede bahsi geçen cinsiyet, yoksulluk, engellilik ve korunma ihtiyacı kategorilerinin artırılması ve eğitim hakkına erişimde dezavantaj doğurabilen diğer özellik ve konuları da kapsamaya; (Örnek olarak, sığınmacı çocuklar, çocuk işçiler, suça sürüklenmiş çocuklar, göçmen çocuklar vb. sayılabilir.)

Eğitimde gerçek anlamda eşitliği sağlamak amacıyla geçici özel tedbirler alınmasının, belirli koşullar sağlandığı sürece, ayrımcılık sayılmayacağına ilke kapsamında ifade edilmesi. (Bu koşullar arasında, söz konusu tedbirlerin farklı gruplar için kalıcı olarak eşitliğe aykırı standartlar oluşturulmaması ve amaçlanan hedeflere ulaşıldıktan sonra bırakılması sayılabilir.)

Mevzuat, eğitimin tüm çocuklar için ekonomik olarak erişilebilir olmasını sağlayacak biçimde güçlendirilmelidir.

• Anayasa'da ilköğretimin kız ve erkek tüm vatandaşlar için zorunlu ve devlet okullarında parasız olduğu belirtilir. Ancak 2006 yılında ülke çapında yapılan hanehalkı anketinin sonuçlarına göre, ülkemizde ilköğretim çağına olup okula devam etmeyen her beş çocuktan biri okula gitmeme nedeninin “okul masraflarını karşılayamama” olduğunu belirtmiştir.

Yoksul ve yoksun bir ortamda yetişmenin bir çocuğun eğitim hakkından yararlanmasının önünde engel oluşturulmaması için gerekli önlemleri almak devletin yükümlülüğüdür. Eğitim hakkından yararlanmayı önleyen veya zorlaştıran doğrudan veya dolaylı ücret uygulamaları, bu bağlamda değerlendirilmelidir. Eğitim hakkından yararlanma sürecinde ortaya çıkan ve kırtasiye, okul kıyafetleri gibi dolaylı masraflar da bazı çocukların eğitim hakkından yararlanmasının önünde engel oluşturulmaları nedeniyle yine bu bağlamda ele alınabilir.

A. Eğitimin finansmanı ile ilgili düzenlemeler

- 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'na göre devlet gelirlerinin en az %2'si ilköğretime aktarılmalıdır. Kanunda, ilköğretime aktarılan miktarın %30'unun, okullardaki küçük onarımlar, okulların genel giderleri, yoksul öğrencilerin kitap, kırtasiye, yiyecek ve giyecek masrafları ile tamamlayıcı sınıfların masraflarının karşılanması için harcanması öngörülmüştür. İlköğretime devam eden 11 milyona yakın çocuğun %98'inin devlet okullarında okuduğu düşünülürse, bu oranlar günümüz gereksinimlerini karşılamaktan uzaktır.
- Nitekim 2009 yılı için öngörülen Milli Eğitim Bakanlığı harcamalarına bakıldığında, merkezi yönetim bütçesinin %5,7'sine denk gelen bir miktarın ilköğretim okullarına harcanması öngörülmüştür. Ancak bu kaynağın sadece %5,6'sının mal ve hizmet alımı için ve sadece %2,5'inin yatırım amaçlı kullanılacağı görülmüştür. Buna bağlı olarak, birçok ilköğretim okulu, bir yandan genel giderlerini karşılamak için velilerden alınan “bağış”lara bağımlı hale geliyor, öbür yandan yoksul öğrencilerin eğitimle ilgili dolaylı masraflarının karşılanması konusunda ise etkisiz kalabiliyor.

- Hanehalkı anketlerinden gelen verilere göre, ilköğretim çağındaki her üç çocuktan biri yoksulluk sınırının altında bir hanede yaşıyor. İlköğretim çağındaki çocuklar arasında yoksulluğun bu derece yaygın oluşu nedeniyle, velilerden herhangi bir maddi katkı istenmediği durumlarda bile, eğitimle ilgili kırtasiye, okul kıyafetleri gibi dolaylı masraflar çocuğun eğitim hakkından yararlanmasının önünde bir engel oluşturabiliyor.

Devlet okullarına yeterli kaynak aktarılmamasının önemli bir sonucu, ilköğretim okullarında velilerden bağış talebi uygulamasının giderek yaygınlaşması ve konuyla mücadele etmek için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan genelgelerin çözüm için yetersiz kalması olmuştur.

Anayasa'nın ilköğretimin devlet okullarında parasız olması hükmünü ihlal eden ve aileleri yoksul olan çocukların eğitim hakkından eşit olarak yararlanmasını zorlaştıran uygulamaların önlenmesi için aşağıdaki öneriler değerlendirilmelidir:

Aileleri yoksul olan çocukların eğitim hakkının korunması için 222 sayılı kanunun, ilköğretim okullarına genel giderler ve yoksul öğrencilerin masraflarının karşılanması için aktarılan kaynağın artırılmasını sağlayacak biçimde değiştirilmesi;

Kanun yoluyla, okul yöneticileri tarafından velilerden zorunlu bağış alınmasını cezalandıracak idari yaptırımlar belirlenmesi ve bu konuyla ilgili şikayet mekanizmalarının güçlendirilmesi;

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun, özellikle yoksul ve yoksun ailelerin yoğun olarak bulunduğu yerleşim merkezlerindeki okullara aktarılan kaynağın artırılmasını destekleyecek biçimde gözden geçirilmesi.

B. Burslarla ilgili düzenlemeler

Mevzuat, burs ve yatılı okuma gibi, çocukların eğitim hakkından yararlanmaları için sunulan olanaklar, çoğunlukla sadece başarılı öğrencilere tanıyor. Oysa, maddi durumu iyi olmayan bir çocuğun okula başarılı olması son derece zordur. Ailesinin maddi durumu nedeniyle başarısız olan bir çocuğun, burs ve yatılı okuma olanaklarından yararlandırılmaması, çocuğun eğitim hakkını kullanamamasına neden olabilir. Okulu terk, bu gibi durumlarda yüksek bir olasılıktır. Bu nedenle, çocuğun bu olanaklardan yararlanmasını başarılı olması koşuluna bağlayan hükmün, uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülükler ile örtüşmediği söylenemez.

Devlet uzun dönemde, toplumsal konum bakımından dezavantajlı çocukların eğitim hakkından yararlanmasını engelleyen veya zorlaştıran ekonomik koşulların düzeltilmesi için etkili politikalar üretirken, kısa dönemde bu çocukların eğitimlerine devam edebilmeleri için gerekli maddi desteği sağlamaya yönelik tedbirler de almalıdır.

- Anayasa ve Milli Eğitim Temel Kanunu'nda devletin maddi olanaklardan yoksun öğrencilerin öğrenimlerini sürdürülebilirliği amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapacağı belirtilir. Ancak, öğrencilere başarılı olma koşulu getirilir. Konuyla ilgili düzenlemeler, Anayasa ve Milli Eğitim Temel Kanunu'ndaki hükümlere dayanarak, 2684 sayılı kanunda yapılmıştır. Uygulamadaki sonuca bakıldığında, 2007-2008 eğitim-öğretim yılında ilköğretim düzeyinde ilgili sınavlarda başarı gösteren 46.514 öğrenciye aylık 65 YTL burs verilmiş, 159.655 öğrenci ise parasız yatılılık hizmetinden yararlanmıştır. Ayrıca ilgili mevzuata göre, bu olanaklar ancak ilköğretim 6. sınıftan itibaren sunuluyor. Yoksulluk sınırı altında yaşayan yaklaşık 3,5 milyon ilköğretim çağındaki çocuk olduğu düşünülürse, bu rakamların yetersiz olduğu görülür.

Yoksul ailelerde yetişen çocukların eğitim hakkından eşit olarak yararlanabilmeleri için bu konuda yapılması önerilen başlıca mevzuat değişiklikleri şunlardır:

Burs ve parasız yatılılık olanaklarının, başarıya ve ihtiyaca dayalı olmak üzere iki tür olarak yapılandırılması ve daha geniş bir yaş grubuna yaygınlaştırılması;

Uygulaması süren ve ilk ve ortaöğretim çağındaki yaklaşık 1,8 milyon çocuğun şartlı nakit transferi kapsamında yararlandıkları eğitim yardımlarının geçici bir devlet yardımı olmaktan çıkarılarak mevzuatla sürekliliği sağlanan bir devlet politikası haline getirilmesi.

Eşitliği engelleyici ve ayrımcı tüm düzenlemeler eğitim mevzuatından ayıklanmalıdır.

Eğitimde Haklar çalışmalarında gerçekleştirilen mevzuat taramasının asıl amacı doğrudan eşitliği engelleyici ve ayrımcı düzenlemeleri saptamak olmamakla birlikte, tarama sırasında karşılaşılan sorunlu düzenlemeler endişe vericidir.

Özellikle altı çizilmesi gereken düzenlemeler:

- Başvuru ve kabul koşullarında Türk ırkı ve soyuna gönderme yapan düzenlemeler:

Çıracık Eğitimi Merkezlerinde Parasız Yatılı Çıracık Öğrenci Okutma Yönetmeliği'nin 38. maddesi

Özel Öğretim Kurumlarında Ücretsiz Okuyacak Öğrenciler Hakkında Yönetmelik'in 9. maddesi

İlköğretim ve Orta Öğretim Kurumlarında Burs, Parasız Yatılılık ve Sosyal Yardımlar Yönetmeliği'nin 5. maddesi

Bazı eğitim kurumlarına veya Bakanlık tarafından sağlanan olanaklara başvuru ve kabul koşullarında T.C. vatandaşlarının yanı sıra "Türk Cumhuriyetlerinden birinin vatandaşı," KKTC vatandaşları veya "Türkiye'de yaşayan soydaşlarımız"ın dahil edilmesi, Türk ırkı ve soyuna dayalı ayırım yapılması anlamına gelir. Bu düzenlemeler, hak ve özgürlüklerden yararlanma bakımından ırka dayalı farklı muamele yasağına aykırı olmaları nedeniyle hem uluslararası hem ulusal hukuk açısından sorunludur.

- Lise ve Ortaokullar Yönetmeliği'nin evli öğrenciler ile ilgili 153. maddesi

Lise ve Ortaokullar Yönetmeliği'nin 153. maddesine göre evli olanlar okula öğrenci olarak alınmazlar ve öğrenciyken evlenenlerin okulla ilişkileri kesilir. Bu düzenleme, evli kişilerin ortaöğretim hakkından eşit olarak yararlanmalarını engeller.

Ayrıca, bu uygulama ülkemizde kadınların evlilik yaşının erkeklerden daha düşük olması nedeniyle eğitim hakkından yararlanmakta cinsiyet temelli bir eşitsizliğe de yol açma riski taşır. TÜİK istatistiklerine göre ülkemizde ilk kez evlenen çiftler arasında, kadınlar ortalama olarak erkeklerden 3,3 yaş daha gençtir. Yaklaşık olarak her üç kadından biri ilk evliliğini 18 yaşından gençken yaparken erkekler için bu oran ondörtte birdir.*

- Azınlık okullarıyla ilgili olarak mütakabiliyetin esas alınacağını ifade eden, Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 5. maddesi

Mütakabiliyet, bir ülke topraklarındaki yabancılara yapılacak muamele ve tanınacak hak ve özgürlüklere ilişkindir. Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 5. maddesine göre mütakabiliyetin azınlıklara uygulanması, azınlık gruplarına mensup kişilerin yabancı olarak görüldüklerini ifade eder ki bu yaklaşım ayrımcılık teşkil eder.

- Tüm T.C. vatandaşlarının anadilinin Türkçe olduğunu ifade eden Anayasa'nın eğitim hakkıyla ilgili 42. maddesindeki hüküm

T.C. vatandaşları birçok farklı anadile sahiptir. Türkçe ise Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dilidir. Tüm T.C. vatandaşlarının anadilinin Türkçe olduğunu öngören başta Anayasa olmak üzere diğer mevzuat düzenlemeleri dil temelinde bir ayrımcılığa zemin oluşturma riski taşır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın eğitim mevzuatını, sivil toplum temsilcileri ve akademisyenler ile birlikte tarayarak, eşitsizliği derinleştiren ya da ayrımcı tüm düzenlemeleri mevzuattan ayıklaması, ivedilikle atılması gereken bir adımdır.

Eğitime erişimle ilgili veri toplama sistemlerine ilişkin mevzuat düzenlemeleri eğitimde eşitsizliği tüm boyutlarıyla ortaya çıkaracak biçimde değiştirilmelidir.

Eğitim ile ilgili haklardan tüm çocukların eşit olarak yararlanmasını sağlayacak etkili politikalar geliştirmek için öncelikle eğitimdeki eşitsizliğin tüm boyutlarıyla ortaya çıkarılması gerekir. Bu bağlamda, bir ilköğretim okuluna hiç kayıt olmayan, kayıt olup da düzenli devam etmeyen ve mezun olamayan çocukların en azından cinsiyet, engel durumu, yaşadığı ilçe, aile yapısı gibi temel özelliklerine ilişkin bilgi toplanması ve ortaya çıkan resmin (özel hayatın gizliliğine saygı ile kişisel verilerin korunmasıyla ilgili uluslararası standartlara uygun bir biçimde) paylaşılması, doğru müdahaleleri gerçekleştirebilmek için büyük önem taşır.

MEB'in eğitim istatistikleriyle ilgili mevzuat düzenlemelerini bu doğrultuda değiştirmesi, önlemlerin daha bütüncül bir resme dayanarak geliştirilmesini sağlayacaktır.

MEVZUATA İLİŞKİN ÖNERİLERİN ÖZETİ

Ulusal mevzuatın eğitimde eşitliği artıracak biçimde geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlayan önerilerin bir özeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın atması önerilen adımlar ayrı ayrı belirtilerek, aşağıda yer alıyor.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin,

- 222 sayılı kanunu, ilköğretim okullarına genel giderler ve yoksul öğrencilerin masraflarının karşılanması için aktarılan kaynağı artıracak biçimde değiştirmesi;
- Burs ve parasız yatılılık olanaklarını, başarıya ve ihtiyaca dayalı olmak üzere iki tür olarak yapılandırmak ve daha geniş bir yaş grubuna yaygınlaştırmak üzere, başta Anayasa olmak üzere ilgili tüm mevzuat hükümlerini değiştirmesi;
- Milli Eğitim Temel Kanunu'ndaki "genellik ve eşitlik" ile "fırsat ve imkân eşitliği" ilkelerini, eğitim süreçlerinde ve sonuçlarda eşitliği de destekleyecek biçimde, yukarıda belirtilen biçimde güçlendirmesi.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın,

- Yasal bir düzenlemeyle, okul yöneticileri tarafından velilerden zorunlu bağış alınmasını cezalandıracak idari yaptırımlar belirlemesi ve bu konuyla ilgili şikayet mekanizmalarını güçlendirmesi;
- Eğitim mevzuatını, sivil toplum temsilcileri ve akademisyenler ile birlikte tarayarak, eşitsizliği derinleştiren ya da ayrımcı tüm düzenlemeleri mevzuattan ayıklaması;
- Eğitime kayıt ve devam ile mezuniyetle ilişkin verilerin, çocukların farklı özelliklerine göre ayrıştırılarak toplanmasını sağlayacak bir düzenleme yapması.

* ÇYDD, söz konusu hükmün kaldırılmasının erken evlilikleri teşvik etmesinden kaygı duyduğu için bu öneriye katılmamaktadır.

4 Okullarda Sağlık Hakkı Konusunda Mevzuata İlişkin Öneriler

“Eğitim, (...) hiçbir çocuğun yaşamın karşısına çıkarabileceği durumlarla baş edebileceği donanımı kazanmadan okuldan ayrılmamasını hedeflemelidir. Temel beceriler arasında (...) sağlıklı yaşam tarzları [da] yer almaktadır...”

Komite, Taraf Devletlere şunları gerçekleştirme çağrısında bulunur: “...(b) su ve sanitasyon imkanlarıyla birlikte okula güvenli ulaşım dahil çocuklar açısından sağlık riski içermeyecek iyi işleyen okul ve dinlenme eğlenme imkanları; (c) (...) her tür şiddet ve istismarın önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması; (d) okul müfredatına ilgili konuların dahil edilmesiyle sağlıklı davranışları yerleştirecek önlem, tutum ve etkinliklerin yaygınlaştırılması.”

BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum 1

Eğitim ve sağlık arasında çok boyutlu bir bağ vardır. Bir yandan sağlık durumu, çocuğun eğitime devamını ve öğrenme süreçlerine katılımını doğrudan etkiler. Diğer yandan çocuğun sağlığı, okulun biyolojik, fiziksel ve sosyal çevresinden önemli ölçüde etkilenir. Okulda sunulan eğitimin içeriği ve yöntemi, çocuğun sağlıklı bir yaşam için gerekli bilgiyi kazanması ve uygun davranışları benimsemesinde benzersiz bir rol oynar.

Eğitimde Haklar çalışmalarında, çocuğun hem kişisel özelliklerinden hem de okul ve yakın çevresinin özelliklerinden kaynaklanan sağlık sorunlarını bütüncül bir biçimde ele alan bir okul sağlığı politikasına gereksinim olduğu saptandı. Bu politika çerçevesinde, koruyucu ve geliştirici sağlık hakkına vurgu, üreme ve cinsel sağlık, zararlı maddelerden korunma ve sağlıklı yaşam becerileri konularında eğitimin içeriğinin zenginleştirilmesi ve okulun çevre sağlığı öne çıkan konulardır.

Bu belgede ulusal mevzuatın güçlendirilmesi için sunulan öneriler, eğitim süreci ve ortamlarında çocukların sağlık hakkının gerçekleştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlıyor.

Bu belgede sağlık, sadece hastalık ve sakatlığın yokluğunu değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak tam iyilik halini ifade eder. Toplumsal, kültürel ve ekonomik yapı, yaşanan yerin coğrafi yapısı, topluma sunulan hizmetler ve bu hizmetlere ulaşabilme, sağlık üzerinde etkili olan etmenler arasındadır.

Okul sağlığı ise, öğrencilerin ve okul personelinin sağlığının değerlendirilmesi, geliştirilmesi, sağlıklı okul yaşamının sağlanması ve sürdürülmesi, öğrenciye ve dolayısıyla topluma sağlık eğitimi verilmesi için yapılan çalışmaların tümü olarak tanımlanır.

KAPSAM VE DAYANAK

Bu belgedeki öneriler, özellikle Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı mevzuatlarının uluslararası insan hakları belgeleri ışığında değerlendirilmesi sonucunda elde edilen bulgulara dayanıyor. Bu bulgular doğrultusunda geliştirilen önerilerden bazıları belirli bir düzenlemeye işaret etmek yerine, geliştirilmesi önerilen “Okul Sağlığı Politikası” ve ilgili mevzuat kapsamında dikkat edilmesi ve öncelikli olarak ele alınması gereken temel unsurların altını çiziyor.

Uluslararası mevzuatta Türkiye'nin de tarafı olduğu çeşitli düzenlemeler arasında BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 24. maddesi öne çıkar. Madde, devletlerin, her çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma ve tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmeti veren kuruluşlardan yararlanma haklarını tanıması gerektiğini belirtir.

Ayrıca, sözleşmenin taraf devletlerce uygulanmasını denetleyen Çocuk Hakları Komitesi, eğitimin amaçlarına ilişkin hazırladığı genel yorumda, özellikle yaşam becerilerinin geliştirilmesi ve çocuğun sosyal ve ruh sağlığına yönelik yatırımlarının yapılması gerektiğini belirtir. Aynı genel yorum, yaşam becerileri arasında, dengeli karar verebilme, uyumsuzlukları şiddete başvurmadan çözmeye, sağlıklı bir yaşam tarzı benimsemeyi de sayar.

Ek olarak, olumlu bir okul ortamına sahip olmayan bir çocuğun, ruh sağlığı ve sosyal sağlık durumunun bozulabileceği ifade edilir. Olumlu okul ortamı ile anlayış, hoşgörü, eşitlik ve dostluk temelinde yapılandırılmış ve şiddet ya da dışlayıcı uygulamaların olmadığı bir okul kastedilir.

Bu belgenin dayandığı okul sağlığı yaklaşımı, hem sağlıklı bir yaşam için gerekli beceri ve davranışların edinilmesi hem de sağlığı geliştirici davranışların uygulanabilmesi için olumlu bir çevrenin oluşturulmasını hedefler. Bu belgede ele alınan öğrenci sağlığı, okul çevresi ve sağlık eğitimi konularının her biri bu yaklaşımın bir bileşenidir.

SAPTAMA, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Kapsamlı bir okul sağlığı politikasına gereksinim vardır. Bu politika ve gerektirdiği mevzuat düzenlemeleri Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı ortaklığında belirlenmelidir.

İncelemeler sırasında karşılaşılan en büyük eksiklik, okul çağındaki çocuklara yönelik bütüncül bir sağlık politikasının olmamasıdır. Hem çocuğun biyolojik özelliklerinden hem de okul ve yakınındaki çevresel risklerden kaynaklanan sorunları önlemeye dönük bütüncül bir okul sağlığı politikasına gereksinim vardır.

Bu politika çerçevesindeki hizmetler, toplumda okul çağındaki bütün çocukların mümkün olan en iyi bedensel, ruhsal ve sosyal sağlığa kavuşmalarını sağlamayı ve sürdürmeyi, okul çocuklarının sağlıklı bir çevrede gelişimini güvence altına almayı ve çocukların, ailelerinin ve toplumun sağlık düzeyini yükseltmeyi amaçlamalıdır. Okul sağlığı politikası, öğrencilerin sağlığını koruma ve geliştirmeyi hedeflemeli; sağlık sorunları ile karşılaşıldığında çözebilecek şekilde düzenlenmeli; kronik sağlık sorunu olan çocuklara yönelik tedavi ve rehabilitasyonu destekleyen bir yapıya sahip olmalı; yaralanmaların önlenmesine dönük bir yaklaşım içermeli; gıda hijyeni, sağlıklı okul çevresi ve trafik güvenliği açısından gelişmiş olmalıdır.

Mevzuat incelemesinde, okul çağındaki çocukların sağlığı konusunda Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluk alanlarının çakıştığı görüldü. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'na göre çocuk sağlığı ile ilgili sorumluluk Sağlık Bakanlığı'na aitken, okullarda çocuğun sağlığını izlemek Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluk alanındadır. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı mevzuatında Bakanlık'a bağlı kurumların ve birimlerin, öğrencilerin sağlığını korumak ve geliştirmek, sağlık hizmeti sunmak ve gerekli sağlık taramalarını gerçekleştirmek gibi sorumlulukları tanımlanmıştır. Mevzuattaki bu çakışmaya ek olarak, genel olarak sorun çıktıkça müdahale etme anlayışı, hizmet sunumunun bütüncül ve güçlü bir yaklaşımla gerçekleştirilmesini engelleyici niteliktedir.

Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı ortaklaşa bir okul sağlığı politikası geliştirmelidir. İki kurum da okul çağındaki çocukların sağlık haklarının gerçekleştirilmesiyle doğrudan ilgili olmalı ancak yetki ve sorumluluk paylaşımı netleştirilmeli, eşgüdüm güçlendirilmelidir. Öğrencilerin sağlığının izlenmesi

ile ilgili çalışmalar Sağlık Bakanlığı'nın, sağlığı koruma ve geliştirme için gerekli bilgi ve becerilerin geliştirilmesine ilişkin çalışmalar Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğunda olmalıdır.

Çocuk sağlığının sürekli olarak izlenmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalı, sağlık hakkına erişime süreklilik kazandırılmalıdır.

Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı mevzuatlarında benimsenen okul sağlığı yaklaşımında, çocuğun yüksek yararının önceliklendirildiği görülür; ancak, koruyucu ve geliştirici sağlık hakkına yapılan vurgu yetersizdir.

Çocukların okullarda düzenli aralıklarla sağlık muayenelerinden geçmeleri ve büyüme ve gelişmelerinin izlenmesine ilişkin yeni bir yasal düzenleme yapılması, hem çocuğun sağlığının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik müdahalelerin zamanında yapılmasına, hem de sağlık sorunlarına erken dönemde tanı koyulmasına yardımcı olacaktır.

Öğrencilerin gerektiğinde bir üst sağlık kuruma sevklerinin bir düzenleme yoluyla kolaylaştırılması büyük önem taşır.

Mevcut sistem, aile hekimliği sistemi ya da hazırlanacak yeni bir sistem içinde sunulan sağlık hizmetleri ile okul sağlığı hizmetlerinin entegre edilmesinde yarar vardır. Bu, sürekli izlemenin belirli bir hekim tarafından yapılması ve okulda ortaya çıkan akut sağlık sorunlarında, çocuğun bu sistem içinde ondan sorumlu kılınmış bu hekime sevki ile mümkün olabilir. Yasal düzenlemenin bu biçimde yapılması uygulamalardaki karışıklığın azalmasını ve çocuğun sürekli olarak aynı hekim tarafından izlenebilmesini sağlayacaktır.

Okullarda çevre sağlığıyla ilgili düzenlemeler bir an önce ele alınmalıdır.

Okul çevresi, okulun yeri ve binasına ek olarak, sosyal çevresi, alt yapı tesisleri, oyun alanları, okulda su temini ve çöplerin yok edilmesi, tuvaletler, ısıtma ve havalandırma, aydınlatma, sıralar, sınıfların büyüklüğü gibi konuları içerir. Bu çevre öğrencileri hem doğrudan etkiler hem de çalışanların sağlığı üzerindeki etkisiyle dolaylı olarak öğrenci başarısını etkileyebilir.

Sağlığı geliştirici davranışların uygulanabilmesi için olumlu bir çevre ortamının oluşturulması yönünde, Türk Standartları Enstitüsü tarafından belirlenen standartlar okul ve çevresine ilişkin bir yaklaşım sunsa da konuyla ilgili mevzuat yeterince ayrıntılı değildir. Mevzuatta daha çok fiziksel okul çevresi ve uyulması gereken standartlar ele alınmıştır.

Çevre sağlığı alanında ayrıntılı ve elektromanyetik alan ve gürültü gibi yeni gelişen riskleri de kapsayan düzenlemeler yapılması önemlidir.

Okulların spor ve dinlenme ortamlarının sağlıklı ve güvenli olmasının sağlanmasına ilişkin mevzuat düzenlemeleri yapılması büyük bir eksikliği giderecektir.

Çocukların okul ortamında sağlıklı beslenmesine ilişkin düzenlemeler güçlendirilmelidir.

Okullarda obeziteyle mücadele ve genel olarak sağlıklı beslenme konularında, genelde düzeyinde öneriler ile kontrol altına alma yaklaşımı benimsenir. Ancak mevzuat, bu konuda sorumluluk ve yükümlülükler açık olarak yer vermez. Özellikle okul kantinlerine ilişkin yaklaşım yetersizdir.

Okullarda kantinlere ilişkin kuralları da belirleyen, sağlıklı beslenme konusundaki tüm sorumluluk, yetki ve yaptırımları açıkça belirten bir yönetmelik, ilgili mevzuatı güçlendirecektir.

Sağlık eğitimleri, çocuklara sağlığın geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin davranışların kazandırılması üzerine beceri eğitimleriyle desteklenmelidir.

Okullardaki sağlık eğitimi içinde sağlığın geliştirilmesine ve korunmasına ilişkin bilgi verilmesi gerekir. Ayrıca, çocuklara sağlıklı yaşam için gerekli davranış alışkanlıklarını kazandıracak beceri eğitimi de verilmelidir. Kazandırılması hedeflenen sağlıklı yaşam davranışları içinde başta, sağlıklı beslenme, düzenli fizik egzersiz yapma, dinlenme ve uykuya dikkat etme, sigara, alkol ve madde kullanmama, güvenli cinsellik, kendini yaralanmalardan koruma ve siddet içeren davranışlarda bulunmama gelir. Okul sağlık eğitimi içinde sağlığın geliştirilmesinin yanı sıra, stres ile başa çıkabilme, karar

verebilme, sorun çözebilme gibi pek çok yaşam becerisini geliştirmeye yönelik beceri eğitimine de yer verilmesi gerekir.

Çocukların bedenlerini tanıma, üreme ve cinsel sağlık bilgilerine ulaşma haklarını yaşama geçirebilmesi sağlanmalıdır.

Toplumda, üreme ve cinsel sağlık ile ilgili var olan birçok sorun, bilgi eksikliği ya da yanlış bilgilendirme kaynaklıdır. Buna karşın, mevzuatta konuyla ilgili düzenlemeler oldukça sınırlıdır. Gençlerin üreme ve cinsel sağlık haklarını gerçekleştirebilmeleri ve sağlıklı davranışlar benimsemeleri için, üreme ve cinsel sağlık konuları, müfredat ve sağlık eğitimi programına bir an önce entegre edilmelidir. Arasında akran eğitiminin de olduğu çeşitli yöntemler değerlendirilmeli, bu eğitimler için en doğru yöntemler seçilmelidir.

Sigara, alkol ve madde bağımlılığından korunmaya ilişkin ek müdahaleler geliştirilmelidir.

Gerek Sağlık Bakanlığı gerek Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan genelelerde özellikle sigara kullanımının kontrolüne ilişkin önlemler tekrarlanmıştır. Mevzuattaki yaklaşım daha bütüncül kılınmalı ve eşgüdüm bakımından güçlendirilmelidir.

Bu alanda, sağlık ile ilgili hizmetlerden Sağlık Bakanlığı'nın sorumlu olması, bilgilendirme hizmetinde Milli Eğitim Bakanlığı ile ortak çalışmalar yürütülmesi ve sorunu olan çocukların Sağlık Bakanlığı kuruluşlarına sevk edilmesine düşünülebilir.

Sigara, alkol ve madde kullanımı ve bunların sağlık üzerinde etkilerine ilişkin yapılan eğitimlerin standardize edilmesi ve yaygınlaştırılmasına ilişkin düzenlemeye gereksinim vardır. Mevzuatta, daha çok zararlı alışkanlıklardan kaçınma ve cezalandırma üzerinden ele alınan bu konunun, yaşam becerileri eğitimi ile bağdaştırılması önemlidir.

MEVZUATA İLİŞKİN ÖNERİLERİN ÖZETİ

Ulusal mevzuatın eğitim süreç ve ortamlarında çocukların sağlık hakkının gerçekleşmesini sağlayacak biçimde geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlayan önerilerin bir özeti, Milli Eğitim Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı'nın birlikte ve ayrı ancak eşgüdüm içinde atması önerilen adımlar belirtilerek, aşağıda yer alıyor.

Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'nın,

- Birlikte hareket ederek bir "Okul Sağlığı Politikası" ve hizmet kapsamı belirlenmesi;
- Ortak bir çalışmayla hazırlanacak yönetmelik ve genelgelerle okul sağlığı hizmetlerinin nasıl sunulacağını düzenlemesi;

Bu kapsamda,

- Öğrencilerin gerektiğinde bir üst sağlık kuruma sevklerini bir düzenleme ile kolaylaştırması;
- Okul çevre sağlığı alanında, yeni riskleri de içeren ayrıntılı bir düzenleme yapması;
- Okullarda kantinlere ilişkin kuralları da belirleyen, sağlıklı beslenme konusundaki tüm sorumluluk, yetki ve yaptırımları açıkça belirten bir yönetmelik hazırlaması;
- Sigara, alkol ve madde kullanımı ve sağlık üzerine olan etkileri üzerine yapılan eğitimlerin standardize edilmesi ve yaygınlaştırılmasına ilişkin bir düzenleme yapması.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın,

- Okul sağlığı eğitimi içinde sağlığın geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin bilgileri ve yaşam becerilerini kapsayan, üreme ve cinsel sağlık konularını da içeren bir müfredatın yasal altyapısını hazırlaması;
- Okulların spor ve dinlenme ortamlarının sağlıklı ve güvenli olmasının sağlanmasına ilişkin mevzuat düzenlemesi yapması.

Sağlık Bakanlığı'nın,

- Çocukların okullarda düzenli aralıklarla sağlık muayenelerinden geçmeleri ve büyüme ve gelişmelerinin izlenmesine ilişkin yeni bir yasal düzenleme yapması.
- Çocuğun sağlığının tutarlı bir biçimde izlenebilmesi amacıyla, mevcut ya da uygulanması planlanan sağlık hizmetleri sistemi ile okul sağlığı hizmetlerinin entegre edilmesine dönük bir düzenleme yapması.

5 Okullarda Öğrenciye Yönelik Her Türlü Şiddetin Önlenmesi için Mevzuata İlişkin Öneriler

“[Ö]ğrencilerin geneli incelendiğinde, %49,4’ü ‘okul ve çevresinde’ fiziksel şiddete uğradıklarını belirtmişlerdir. (...) Sözel şiddet ile karşılaşılan yerler arasında tüm öğrenciler için ilk (...) sırada okul ve çevresi (%60,3) (...) yer almaktadır. (...) Öğrencilerin %59,8’i son üç ay içinde okul ve çevresinde duygusal şiddet uygulandığını belirtmiştir.”

“Toplumda şiddet içeren olayların çocuk ve gençleri de içine alacak tarzda yaygınlaşması bu konuda özel çaba harcanması gereğini doğurmuştur.”

TBMM Meclis Araştırması Komisyonu

Çocukların her türlü ihmal, istismar ve şiddetten korunma hakkının ihlal edilmesi, eğitim hakkının da doğrudan ihlali anlamına gelir. Okullarda şiddetin yaygınlığı, bazı şiddet türlerinin eğitimin meşru bir parçası olarak kabul edilmesi ve bu eylemlerin kişiler üzerindeki uzun dönemli ve ağır etkileri, konunun aciliyetinin altını çiziyor.

Türkiye, başta BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Madde 19 olmak üzere, onayladığı uluslararası sözleşmelerde tanınan haklar doğrultusunda, çocuğu okulda herhangi bir kişinin uygulayacağı her türlü ihmal, istismar ve şiddete karşı korumak üzere gerekli tüm yasal, idari, toplumsal ve eğitsel tedbirleri almakla yükümlüdür.

Eğitimde Haklar çalışmalarında, okullarda çocukların ihmal, istismar ve şiddetten etkili bir biçimde korunması için mevzuat düzeyinde atılabilecek çeşitli adımlar saptandı. Bunlardan başlıcaları, tanımların ve görevlere ilişkin düzenlemelerin geliştirilmesi, kayıt ve izleme sistemlerinin güçlendirilmesi ve yaptırımların daha etkili kılınmasıdır.

Bu belgede ulusal mevzuatı güçlendirmek için sunulan öneriler, çocukların beden, duyu ve ruh sağlığının okullarda her türlü ihmal, istismar ve şiddetten korunmasına katkıda bulunmayı amaçlıyor.

Bu belgede, çocuk istismarı, çocuklara karşı aktif olarak girişilen ve fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimlerini zedeleyen her türlü eylemi ifade ederken, ihmal ile çocuğun beslenme, barınma, korunma, sevilme gibi temel fiziksel ve duygusal gereksinimlerinin devlet, ilgili kurumlar ya da aile tarafından karşılanmaması kastedilir.

Şiddet ise ihmal ve başta fiziksel, cinsel ve psikolojik olmak üzere her tür istismarı içerecek biçimde, bir kişinin kendisine, diğer bir kişiye veya bir gruba ya da topluluğa karşı, yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, gelişim bozukluğu veya malullük ile sonuçlanan veya sonuçlanma riski doğuracak biçimde kasten fiziksel güç kullanması, zorlama ya da tehdit yollarına başvurusu anlamına gelir.

Bedensel ceza ile, çocuğun davranışlarında belirli bir yönde değişiklik sağlamak için, çocuğa yetki sahibi bir kişinin fiziksel şiddet uygulaması ifade edilir.

KAPSAM VE DAYANAK

Eğitimde Haklar çalışmalarında yapılan mevzuat değerlendirmesi, örgün ilk ve ortaöğretim kurumlarında öğretmen ya da yönetici tarafından çocuğa yöneltilen şiddeti ve öncelikle konunun yasal boyutunu ele alıyor. Okul ortamında şiddet, sadece öğretmenden öğrenciye doğru gerçekleşmez ve şiddetin önlenmesinin psikolojik ve toplumsal birçok farklı boyutu bulunur.

Ancak, öğretmen ya da yönetici ve öğrencinin arasında belirgin bir güç eşitsizliği olması, bu yetişkinlerin öğrencinin bakımından ve eğitiminden sorumlu olması ve öğrencilere rol model teşkil etmesi bu tür şiddetin ayrı bir önemle ele alınmasını gerektirir.

Çalışma ayrıca, şiddet ve istismar davranışları üzerinden gerçekleşen hak ihlallerinin önlenmesi, meydana geldikten sonra saptanması ve durumun ilgili kurumlara bildirilmesi ile sınırlandırıldı. Bu bağlamda, ihlallerin meydana gelmesinin ardından çocuklara devlet tarafından sunulması gereken rehabilitasyon ve benzer hizmetlerle ilgili düzenlemelere burada değinilmiyor.

Konuya ilişkin yol gösteren başlıca düzenlemeler arasında, Türkiye'nin de tarafı olduğu BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin çocuğun her türlü şiddetten korunma hakkını ele alan 19. maddesi, okul disiplininin, çocuğun insanlık onuruyla bağdaşır biçimde ve sözleşmeye uygun olarak yürütülmesini sağlamak için taraf devletlerin gerekli tüm önlemleri alacağını belirten 28. maddesi ile işkenceyi, kötü muameleyi ve diğer aşağılayıcı muamele veya cezaları yasaklayan 37. maddesi sayılabilir. İstismarın farklı biçimleri bağlamında, sözleşmenin 32.-36. maddelerinde, çocuk işçiliği, çocukların uyuşturucu kullanması, çocukların cinsel sömürüye maruz kalması ile çocukların kaçırılmasının, satılmasının ve fuhuşa zorlanmasının önlenmesi ve çocukların sömürünün diğer biçimlerine karşı korunmasına ilişkin haklar düzenlenmiştir. Şiddet ve istismardan korunmada eğitimin içeriğine de dikkat çekilir. Ayrıca, Çocuk Hakları Komitesi'nin eğitimin amaçları, ergen sağlığı ve gelişimi ile çocuğun bedensel cezadan ve onur kırıcı ceza biçimlerinden korunma hakkına ilişkin yayımladığı genel yorumlar da bu bağlamda yol göstericidir.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile BM Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde de her çocuğun şiddetten uzak bir ortamda eğitim görme hakkı vurgulanır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, çocuklara karşı şiddet, işkence ve kötü muamele yasasını düzenleyen 3. maddesinde ele alırken, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, zaman içerisinde önce ceza hukukunda, sonra okullarda ve en sonunda aile içinde bedensel cezanın yasaklanması gerektiğini içtihatlarında ortaya koyar. Avrupa Sosyal Şartı, çocuklara karşı bedensel cezayı koşulsuz olarak tamamen yasaklarken, Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın 7. maddesinde düzenlenen “çocukların ve gençlerin korunma hakkı”, bedensel cezanın yasaklanmasına ek olarak, çocukların cinsel istismardan korunmasına yönelik yükümlülükler de getirir.

Bu çalışmada, kötü muamelenin önlenmesine, çocuğun korunmasına ve eğitim ve şikayet mekanizmalarına ilişkin Anayasa'dan genelgelere- düzenlemeler ve ilgili yargı kararları taranarak, ulusal mevzuat yukarıda bazıları sayılan uluslararası düzenlemeler çerçevesinde incelendi.

SAPTAMA, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Okullarda ihmal, istismar ve şiddeti önlemek için bu kavramlar net olarak tanımlanmalı, bu olguların önlenmesi temel amaçlar olmalı, ilgili kişi ve kurumların görevleri açık olarak düzenlenmelidir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, okullarda çocuğun ihmal, istismar ve şiddetten korunması bakımından mevzuatın kapsayıcılıktan uzak ve dağınık olduğu, kamu makamlarının hangi bağlamlarda sorumluluk üstlendiği konusunda açıklık olmadığı saptandı.

Türk hukukunda eğitimde bedensel cezayı doğrudan yasaklayan bir düzenlemenin bulunmadığı ve bu anlamda çocuğa yönelik şiddetin çeşitli biçimlerinin hukuka aykırılık oluşturmayabileceği söylenebilir. Söz konusu yasalar çerçevesinde mevzuata aykırı olan, disiplin yetkisinin kötüye kullanılması ve aşırıya kaçmış dayaktır.

İnceleme ayrıca, yüksek yargı organlarının kararlarının bedensel cezanın yasaklanması konusunda açık ve net bir yaklaşım sergilemekten uzak olduğunu ortaya koymuştur.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 2000 tarihli önemli bir kararında, bir öğrencinin eline cetvelle vurarak "üç gün iş göremez" raporu almasına yol açacak şekilde yaralanmasına neden olan öğretmenin bu fiili, "(...) özel bir kast göstermeden tüm öğrencileri disiplin ve tedip hakkını kullanmak üzere uyararak amacıyla elindeki naylon cetvelin yatay tarafı ile her öğrenciyeye birer defa vurduğu, bu vuruşta etkili eylem kastının bulunmadığı gibi, tedip hakkının kullanılmasının da aşılmadığı (...)" gerekçesiyle yerel mahkemede beraat kararıyla sonuçlanmıştır. Yargıtay, öğretmenlerin öğrenciler üzerinde eğitim içi disiplinin sağlanması yönünden terbiye ve itaat ettirme hakları bulunduğunu kabul etmiştir. Ancak, bu hakkın disiplin cezası vermek ile bedensel zarara yol açmayacak biçimde, örneğin kulak tutma, tek ayağı üzerinde durdurma gibi davranış biçimleriyle sınırlı olduğunu, hiçbir zaman etkili eylemde bulunma, başka bir deyişle öğrenciyi dövme hakkı vermediğini belirtmiştir. Yargıtay kararında, etkili eylem düzeyine varmayan kulak çekme, tek ayak üzerinde bekletme gibi cezalar bizzat adı verilerek hukuka uygun bulunmuş, hatta eğitimcilere bu anlamda yol gösterilmiştir.

Okullarda her türlü şiddeti önlemenin ilk adımı, mevzuatta ihmal, istismar ve şiddet ile ilgili açık tanımlara yer vererek farklı uygulamaların önüne geçmek, ne tür koşulların bu eylemleri doğurduğunun sınırlarını daha net çizerek yoruma yer bırakmamak olacaktır.

Bu amaçla, uluslararası standartlardan hareketle ihmal, istismar ve şiddetin Türk Ceza Kanunu veya Çocuk Koruma Kanunu'nda tanımlanması önemlidir. Böyle bir tanım, Milli Eğitim Bakanlığı mevzuatı ve okullardaki uygulamalar için yol gösterici olacaktır.

Okullardaki uygulamalar için yol gösterici olabilecek bir diğer düzenleme, Milli Eğitim Temel Kanunu'nda yer alacak ve okullarda onur kırıcı her türlü bedensel, duygusal veya psikolojik ceza veya muamelelerin yasak olduğunu açıkça telaffuz edecek ek bir maddedir.

Buna paralel olarak, Türk Ceza Kanunu'nda yer alan ve okul personelini de kapsayan kötü muameleyle ilgili 232. maddede terbiye hakkından doğan disiplin yetkisinin sınırları tanımlanırken, sağlığın bozulması veya tehlikeye maruz kalma sonucu gibi şartlar aramak yerine şiddetin her türü açıkça yasaklanmalıdır.

Bu tanım ve düzenlemelerin uygulamaya yansımalarının ikinci adımı, okullarda şiddeti önleyici uygun mekanizmaların kurulması için ilgili görev ve sorumlulukların düzenlenmesidir.

Bu amaçla, Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'da görevlere "okullarda ihmal, istismar ve şiddeti önlemeye yönelik gerekli tüm yasal, idari, eğitsel ve diğer önlemleri alma"nın eklenmesi önemli bir adım olacaktır. Kanuna eklenecek madde yasal dayanak olarak alınarak, Milli Eğitim

Bakanlığı'na bağlı okul öncesi, ilk ve ortaöğretim kurumlarına ilişkin yönetmeliklerde özellikle müdür ve müdür yardımcılarının görevlerine okullardaki ihmal, istismar ve şiddet ile ilgili durumun araştırılması, nedenlerinin saptanması, vakaların kayıt edilerek bildirilmesi ve gerekli önlemlerin alınması eklenebilir. Yönetmelik düzeyinde yapılacak bir düzenleme de 2006/26 numaralı genelgeyle düzenlenen ilgili görev ve sorumlulukların güçlendirilmesine katkıda bulunabilir.

Okullarda çocuğa yönelik istismar ve şiddet sorunu daha görünür hale gelmeli ve bu amaçla, şiddet ve istismarın her türü ile ilgili olarak bildirim yapma ve kayıt tutma zorunlu hale getirilmelidir.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın okullarda şiddeti azaltmak için son dönemde başlattığı çalışmalara rağmen okullarda yaşanan istismar ve şiddet vakalarının çok az bir oranı kayıt edilip bildiriliyor.

• TBMM'nin konuyla ilgili raporunda, 2006 ve 2007 yılı verilerine göre ilköğretim okullarının %3,6'sında, ortaöğretim okullarının %28,5'inde şiddet olaylarına ilişkin kayıt bulunduğu belirtilmiştir. Bu kayıtlara göre bir yıllık bir dönemde şiddete karışan öğrenci oranı %0,06'dır. Oysa TBMM'nin aynı raporunda, öğrencilerle yapılan anket bulguları üç aylık bir dönemde her beş öğrenciden birinin fiziksel şiddetle, her altı öğrenciden birinin ise cinsel şiddetle karşılaştığını gösteriyor. Rehber öğretmenler tarafından kullanılan okul vaka analiz formu bu yönde atılan olumlu ancak yetersiz bir adımdır.

Rakamlar arasındaki bu tutarsızlık, istismar ve şiddete ilişkin kayıt ve bildirim zorunlu hale getirilmesinin önemine işaret eder.

Okullarda çocuklara karşı şiddet uygulayan, çocukları ihmal veya istismar eden öğretmen ve yöneticilere yönelik yaptırımlar daha etkili kılınmalıdır.

Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun, öğretmen, okul yöneticileri ve diğer okul personelinin çocuklara karşı işledikleri suçların üstlerinin izni olmadan soruşturulmasını engeller. Bu düzenleme, çocuklara karşı öğretmen, yönetici ya da diğer okul personeli tarafından uygulanan şiddet ve istismarın görünür hale gelmesinin ve cezai yaptırımla karşılanmasının önünde önemli bir engeldir.

İlgili kanunda, çocuklara karşı işlenen suçların soruşturma iznine tabi olmayacak şekilde düzenlenmesi ve izne gerek kalmaksızın cumhuriyet savcılıklarınca soruşturma yürütülebileceğinin belirtilmesi gereklidir.

• Danıştay'ın 2004 tarihli bir kararında, öğrencilerine şiddet uyguladığı sabit olan bir öğretmen yalnızca idareciлик görevinden alınmış, öğretmenlik yapmaya devam edebilmiştir. Bu kararda, bedensel cezaya karşı öngörülen idari cezaların caydırıcılıktan uzak olduğu görülür.

Yürürlükte olan ve konuyla en doğrudan ilgili olan 1930 tarihli ve 1702 sayılı kanun ve 1943 tarihli ve 4357 sayılı kanunun içerikleri hem şiddetin tanımları hem de öngörülen yaptırımlar açısından güncelliklerini büyük ölçüde yitirmiştir. Bu nedenle eğitimciler ve diğer okul personeli ile ilgili disiplin soruşturmaları bakımından bu kanunların yenilenmesi veya yeni bir disiplin yönetmeliğinin oluşturulmasında yarar vardır.

Yapılacak değişikliklerde veya hazırlanacak yönetmelikte, disiplin cezası öngörülecek fiiller arasında şiddet, ihmal ve istismar mutlaka ayrıntılı bir şekilde tanımlanarak yer almalıdır. İhmal, istismar ve şiddet nedeniyle disiplin cezası alan kişilere yönelik yaptırım görev yerlerinin değiştirilmesinin ötesine geçmelidir. Bu kişilerin, şiddet ve istismar konusunda gerekli eğitim ve gerekirse rehabilitasyondan geçmelerini sağlayacak düzenlemeler yapılması, ileride meydana gelebilecek benzer durumları önleme açısından büyük önem taşır.

Okullarda öğretmenler, yöneticiler ve okul personeline yönelik cezai yaptırımların daha etkili kılınması amacıyla Türk Ceza Kanunu'nun ilgili maddelerinde şu değişikliklerin yapılması düşünülmelidir:

103. maddede, 15 yaşını tamamlamış çocuklara karşı sadece cebir, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen başka bir nedene dayalı olarak gerçekleştirilen cinsel davranışların istismar olarak kabul edileceği düzenlenir.

Eğitim kurumlarında eğitimcilerin ve diğer personelin çocuklar üzerindeki yetkilerinin iradeyi etkileyen bir etmen olduğu göz önüne alınarak bu ifadelerin metinden çıkarılmasında yarar vardır. Ayrıca, bu tür vakalarda hastalık bulaştırma, gebe bırakma veya intihara yol açma gibi durumlarda ağırlaştırılmış cezalar düşünülmelidir.

105. maddede yer alan cinsel taciz suçunun, çocuklar bakımından şikayete tabi suç kategorisinden çıkarılmasına yönelik bir değişikliğe gereksinim vardır.

110. maddede yapılan düzenlemeye göre, 109. maddedeki kişiyi özgürlüğünden yoksun bırakma suçunu işleyen kişinin cezası, bu suç nedeniyle soruşturmaya başlanmadan önce mağdurun şahsına zararı dokunmaksızın, onu kendiliğinden güvenli bir yerde serbest bırakması halinde üçte iki oranında indiriliyor.

- Bu durumda, örneğin okullarda meydana gelecek, çocuğu bir yere kapatma vb. özgürlükten yoksun kılıcı muamelelerde, fail bu muameleye, suç savcılığına intikal etmeden önce son verir ise cezasında önemli bir indirim söz konusu olur.

Caydırıcılığın ortadan kaldırılmasını önlemek için 110. maddenin değiştirilmesi önemlidir.

Suçu bildirmemeye ilgili 278. maddede, 15 yaşından küçük çocukların söz konusu olması, ağırlaştırıcı neden sayılır.

Bu yaklaşımın, kamu görevlilerinin suçu bildirmemesiyle ilgili 279. ve sağlık mesleği mensuplarının suçu bildirmemesi ile ilgili 280. maddelere de getirilmesi, eğitim kurumlarında görevli -başta eğitimciler üzere- personelin, çocukların karşılaştıkları ihmal, istismar ve şiddet olaylarını veya bu konudaki kuşkularını ilgili mercilere bildirmesini sağlamak için önemli bir adımdır.

MEVZUATA İLİŞKİN ÖNERİLERİN ÖZETİ

Ulusal mevzuatı, çocukların beden, duygu ve ruh sağlığının okullarda her türlü ihmal, istismar ve şiddetten korunmasına katkıda bulunacak biçimde güçlendirmeyi amaçlayan önerilerin bir özeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın atması önerilen adımlar ayrı ayrı belirtilerek, aşağıda yer alıyor.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin,

- Çocuk Koruma Kanunu veya Türk Ceza Kanunu'na şiddet, ihmal, istismar ve şiddeti tanımlayan bir madde eklemesi;
- Milli Eğitim Temel Kanunu'na her türlü bedensel, duygusal ve psikolojik ceza veya muameleyi yasaklayan bir madde eklemesi;
- Türk Ceza Kanunu'nda yer alan ve okul personelini de kapsayan kötü muameleyle ilgili 232. maddede "terbiye hakkından doğan disiplin yetkisi"nin sınırları tanımlanırken şiddetin her türünü açıkça yasaklaması;
- Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'da Bakanlık'ın görevlerine okullarda ihmal, istismar ve şiddeti önlemeye yönelik gerekli tüm yasal, idari, eğitsel ve diğer önlemleri almayı eklemesi;
- Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'da, çocuklara karşı işlenen suçların soruşturulmasını izne tabi olmayacak şekilde düzenlemesi ve izne gerek kalmaksızın cumhuriyet savcılıklarınca soruşturma yürütülebileceğini belirtmesi;
- Türk Ceza Kanunu'nun 103, 105, 110, 279 ve 280. maddelerini yukarıda belirtilen biçimde değiştirmesi.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın,

- İlk ve ortaöğretim kurumlarıyla ilgili yönetmeliklerde müdür ve müdür yardımcılarının görevlerine okullardaki ihmal, istismar ve şiddet ile ilgili durumun araştırılması, nedenlerinin saptanması, vakaların kayıt edilerek bildirilmesi ve gerekli önlemlerin alınmasını eklemesi;
- İhmal, istismar ve şiddet vakalarının kayıt ve bildiriyle ilgili görevlerin tüm okullarda aynı tutarlılıkta gerçekleştirilmesini sağlayacak bir düzenleme yapması;
- 1702 ve 4357 sayılı kanunları yenilemesi veya yeni bir disiplin yönetmeliği oluşturması; yapılacak değişikliklerde veya hazırlanacak yönetmelikte, disiplin cezası öngörülecek fiiller arasında ihmal, istismar ve şiddete ayrıntılı tanımlarla yer vermesi; bu tür eylemler nedeniyle disiplin cezası alan kişilere yönelik yaptırımları ağırlaştırması ve bu kişilerin ileride bu tür eylemleri gerçekleştirmesini engellemek üzere eğitim, rehabilitasyon vb. almasını öngören düzenlemeler yapması.

